

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
YVES BOT
της 18ης Ιουλίου 2017¹

Υπόθεση C-42/17

**Ποινική διαδικασία
κατά
M.A.S.,
M.B.**

[αίτηση του Corte costituzionale (Συνταγματικού Δικαστηρίου, Ιταλία)
για την έκδοση προδικαστικής απόφασης]

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρο 325 ΣΛΕΕ – Ποινική διαδικασία όσον αφορά εγκλήματα σχετικά με τον φόρο προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ) – Ενδεχόμενη προσβολή των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης – Εθνική νομοθεσία προβλέπουσα απόλυτες προθεσμίες παραγραφής, οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν σε ατιμωρησία εγκλημάτων – Απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ. (C-105/14, EU:C:2015:555) – Αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας – Νομοθεσία όπως η επίμαχη δεν επιτρέπεται – Υποχρέωση του εθνικού δικαστή να μην εφαρμόζει την εν λόγω νομοθεσία αν αυτή αποκλείει την επιβολή κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα “σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων βαρείας απάτης” εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης ή προβλέπει μεγαλύτερες προθεσμίες παραγραφής σε περίπτωση απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους σε σχέση με τις περιπτώσεις απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης – Άμεση εφαρμογή της ως άνω υποχρέωσης στις εκκρεμείς διαδικασίες βάσει της αρχής *tempus regit actum* – Συμβατότητα με την αρχή “ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο” – Εμβέλεια και ιεραρχική κατάταξη της συγκεκριμένης αρχής στην έννομη τάξη του οικείου κράτους μέλους – Περίπτωση κράτους μέλους όπου οι κανόνες περί παραγραφής εμπίπτουν στο πεδίο της αρχής αυτής – Ουσιαστική φύση των κανόνων περί παραγραφής – Άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ – Σεβασμός της εθνικής ταυτότητας του οικείου κράτους μέλους – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρα 49 και 53»

I. Εισαγωγή

1. Στο πλαίσιο της υπό κρίση αιτήσεως προδικαστικής απόφασης, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο, Ιταλία) ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει σε ποιο μέτρο τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να συμμορφώνονται προς την υποχρέωση να μην εφαρμόζουν, στο πλαίσιο εκκρεμών διαδικασιών, τους προβλεπόμενους από το άρθρο 160, τελευταίο εδάφιο, και από το άρθρο 161, δεύτερο εδάφιο, του *codice penale* (ποινικού κώδικα) κανόνες, την οποία καθιέρωσε το Δικαστήριο με την απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ.²

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

² C-105/14, στο εξής: απόφαση Taricco κ.λπ., EU:C:2015:555.

2. Με την προαναφερθείσα απόφαση, το Δικαστήριο, ακολουθώντας τη νομολογιακή γραμμή της προγενέστερης απόφασης της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson³, επιβεβαίωσε ότι οι σχετικές με τον φόρο προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ) απάτες ενδέχεται να συνιστούν απάτες εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

3. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι οι διατάξεις του ιταλικού ποινικού κώδικα, θέτοντας, ιδίως σε σχέση με τη διακοπή της παραγραφής, τον κανόνα ότι η προθεσμία παραγραφής δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να επιμηκυνθεί πλέον του ενός τετάρτου της αρχικής διάρκειας αυτής, οδηγούν, δεδομένης της περιπλοκότητας και της μεγάλης διάρκειας των ποινικών διαδικασιών που κινούνται σε περιπτώσεις βαρείας σχετικής με τον ΦΠΑ απάτης, σε εκ των πραγμάτων ατιμωρησία των σχετικών αδικημάτων, καθόσον αυτά παραγράφονται συνήθως προτού σταθεί εφικτό να επιβληθεί η προβλεπόμενη από τον νόμο ποινική κύρωση μέσω τελεσίδικης δικαστικής απόφασης. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι μια τέτοια κατάσταση θίγει τις υποχρεώσεις που επιβάλλει στα κράτη μέλη το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ.

4. Επομένως, προκειμένου να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα της καταπολεμήσεως της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, το Δικαστήριο κάλεσε τα εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζουν, εν ανάγκη, τις συγκεκριμένες διατάξεις.

5. Στο πλαίσιο της υπό κρίση αιτήσεως προδικαστικής απόφασης, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υποστηρίζει ότι μια τέτοια υποχρέωση μπορεί να παραβιάζει υπέρτατη αρχή της ιταλικής συνταγματικής τάξεως, και συγκεκριμένα την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» (*nullum crimen, nulla poena sine lege*, στο εξής: αρχή της νομιμότητας), η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 25, δεύτερο εδάφιο, του Costituzione (Συντάγματος, στο εξής: ιταλικό Σύνταγμα), και μπορεί, επομένως, να θίγει τη συνταγματική ταυτότητα της Ιταλικής Δημοκρατίας.

6. Το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υπογραμμίζει ότι η αρχή της νομιμότητας, όπως ερμηνεύεται στην ιταλική έννομη τάξη, διασφαλίζει επίπεδο προστασίας υψηλότερο εκείνου που απορρέει από την ερμηνεία του άρθρου 49 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁴, στο μέτρο που καλύπτει και τον καθορισμό του χρόνου παραγραφής των αδικημάτων και δεν επιτρέπει, ως εκ τούτου, στον εθνικό δικαστή να εφαρμόζει, σε εκκρεμή διαδικασία, προθεσμία παραγραφής μεγαλύτερη από την προβλεπόμενη κατά την τέλεση του αδικήματος (αρχή της μη αναδρομικότητας του αυστηρότερου ποινικού κανόνα).

7. Εντούτοις, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υπογραμμίζει ότι η υποχρέωση που καθιέρωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ. υποχρεώνει τα ιταλικά ποινικά δικαστήρια να εφαρμόζουν σε αδικήματα τα οποία τελέστηκαν πριν από τη δημοσίευση της εν λόγω απόφασης στις 8 Σεπτεμβρίου 2015 και δεν έχουν παραγραφεί ακόμη προθεσμίες παραγραφής μεγαλύτερες από εκείνες που ίσχυαν κατά την ημερομηνία τελέσεώς τους. Εξάλλου, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) επισημαίνει ότι η υποχρέωση αυτή δεν ερείδεται σε καμία συγκεκριμένη νομική βάση και, επιπλέον, στηρίζεται σε κριτήρια τα οποία είναι, κατά τη δική του εκτίμηση, αόριστα. Ως εκ τούτου, η υποχρέωση θα έχει ως αποτέλεσμα να αναγνωρίζεται στον εθνικό δικαστή περιθώριο εκτιμήσεως το οποίο μπορεί να ενέχει κίνδυνο αυθαιρεσίας και, επιπλέον, θα υπερβαίνει τα όρια της δικαιοδοτικής λειτουργίας του.

8. Στο μέτρο που το ιταλικό Σύνταγμα εγγυάται επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων υψηλότερο εκείνου που αναγνωρίζεται στο δίκαιο της Ένωσης, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υποστηρίζει ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ και το άρθρο 53 του Χάρτη επιτρέπουν στα εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζουν την υποχρέωση την οποία καθιέρωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ.

3 C-617/10, EU:C:2013:105.

4 Στο εξής: Χάρτης.

9. Ως εκ τούτου, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) ζητεί, με τα τρία προδικαστικά του ερωτήματα, από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, όπως ερμηνεύθηκε από το ίδιο το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ., υποχρεώνει τα εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζουν τους επίμαχους κανόνες περί παραγραφής ακόμη και αν, πρώτον, οι κανόνες αυτοί, στην έννομη τάξη του οικείου κράτους μέλους, εμπίπτουν στο πεδίο της αρχής της νομιμότητας και, επομένως, στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο, δεύτερον, μια τέτοια υποχρέωση στερείται επαρκώς συγκεκριμένης νομικής βάσεως και, τέλος, τρίτον, η υποχρέωση αντιβαίνει στις υπέρτατες αρχές της ιταλικής συνταγματικής τάξεως ή στα αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα του ανθρώπου όπως αυτά αναγνωρίζονται στο ιταλικό Σύνταγμα.

10. Με την απόφαση περί παραπομπής, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) δεν υποβάλλει στο Δικαστήριο μόνο τα τρία προδικαστικά ερωτήματα, αλλά και κάποιες συμβουλευτικές παρατηρήσεις ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να διατυπωθεί η απάντηση σε αυτά, προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να δρομολογηθεί η λεγόμενη διαδικασία των «εξ αντιδιαστολής ορίων»⁵. Συναφώς, η υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως θυμίζει το προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το Bundesverfassungsgericht (Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, Γερμανία) στο πλαίσιο της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 16ης Ιουνίου 2015, Gauweiler κ.λπ.⁶. Ειδικότερα, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) εκθέτει, με ιδιαίτερα σαφή τρόπο, ότι, στην περίπτωση που το Δικαστήριο διατηρήσει, χωρίς να αναδιατυπώσει, την ερμηνεία του άρθρου 325 ΣΛΕΕ όπως προκύπτει από την απόφαση Taricco κ.λπ., τότε θα μπορούσε να κηρύξει τον εθνικό νόμο περί κυρώσεως και εκτελέσεως της Συνθήκης της Λισσαβώνας –στο μέτρο που κυρώνει και θέτει σε εφαρμογή το άρθρο 325 ΣΛΕΕ– αντίθετο προς τις υπέρτατες αρχές της συνταγματικής τάξεως της Ιταλικής Δημοκρατίας, απαλλάσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τα εθνικά δικαστήρια από την υποχρέωση να συμμορφώνονται προς την απόφαση Taricco κ.λπ.

11. Στις παρούσες προτάσεις, θα εκθέσω τους λόγους για τους οποίους δεν τίθεται ζήτημα αμφισβήτησεως της αρχής την οποία καθιέρωσε το Δικαστήριο με την ως άνω απόφαση, δηλαδή ότι ο εθνικός δικαστής οφείλει, εν ανάγκη, να μην εφαρμόζει τους κανόνες που προβλέπονται στο άρθρο 160, τελευταίο εδάφιο, και στο άρθρο 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα, προκειμένου να διασφαλίζεται αποτελεσματική και αποτρεπτική κύρωση της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.

12. Πρώτον, θα εξηγήσω ότι η υπερβολικά συσταλτική ερμηνεία της έννοιας της διακοπής της παραγραφής και των λόγων διακοπής της παραγραφής, ως αποτέλεσμα του συνδυασμού των επίμαχων διατάξεων, στον βαθμό που στερεί από τις διωκτικές και τις δικαστικές αρχές τη δυνατότητα να περατώνουν σε εύλογο χρόνο τις κινηθείσες διαδικασίες σε περιπτώσεις απάτης σχετικής με τον ΦΠΑ, είναι πρόδηλο ότι δεν ανταποκρίνεται στην απαίτηση να τιμωρούνται όσες πράξεις προσβάλλουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης ούτε παράγει το αναγκαίο αποτρεπτικό αποτέλεσμα για την πρόληψη της τελέσεως νέων αδικημάτων, οπότε αντιβαίνει τόσο στην ουσιαστική όσο και στη «δικονομική» –όπως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί–, πτυχή του άρθρου 325 ΣΛΕΕ.

5 Η εν λόγω διαδικασία βασίζεται στη θεωρία ότι η ιταλική έννομη τάξη, καίτοι αναγνωρίζει και αποδέχεται τον περιορισμό της κυριαρχίας της από το δίκαιο της Ένωσης, θέτει επίσης όρια σε αυτόν, προκειμένου να διαφυλάσσονται οι θεμελιώδεις αξίες στις οποίες βασίζεται η ίδια. Βλ., συναφώς, τις διευκρινίσεις που παρέσχε η Ιταλική Δημοκρατία στο πλαίσιο των παρατηρήσεων που κατέθεσε στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 16ης Ιουνίου 2015, Gauweiler κ.λπ. (C-62/14, EU:C:2015:400), καθώς και την απόφαση 183/73 του Corte costituzionale (Συνταγματικού Δικαστηρίου) στην οποία γίνεται παραπομπή στο σημείο 7 των εν λόγω παρατηρήσεων: «βάσει του άρθρου 11 του [ιταλικού] Συντάγματος, παραχωρήθηκαν περιορισμοί της κυριαρχίας με μοναδικό σκοπό την επίτευξη των στόχων που προβλέπονται σε αυτήν [...] επομένως, πρέπει να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο να μπορούν οι εν λόγω περιορισμοί [...] να παρέχουν σε κάθε περίπτωση στα όργανα της ΕΟΚ την απαράδεκτη εξουσία παραβιάσεως των θεμελιωδών αρχών της συνταγματικής τάξεώς μας ή προσβολής των αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων του ανθρώπου.[...] [E]ίναι πρόδηλο ότι, αν ήθελε ποτέ δοθεί τόσο αφύσικη ερμηνεία στο άρθρο 189, θα εξακολουθεί να υφίσταται η εγγύηση του δικαστικού ελέγχου του Corte costituzionale [(Συνταγματικού Δικαστηρίου)] επί της διατήρησης της συμβατότητας της Συμβάσεως με τις προμνησθείσες θεμελιώδεις αρχές».

6 C-62/14, EU:C:2015:400.

13. Συναφώς, θα εκθέσω ότι, λαμβανομένων υπόψη του άρθρου 49 του Χάρτη και της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ) σχετικά με την εμβέλεια της αρχής της νομιμότητας, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950⁷, ο εθνικός δικαστής ουδόλως εμποδίζεται, στο πλαίσιο της εφαρμογής των υποχρεώσεων του από το δίκαιο της Ένωσης, να μην εφαρμόζει, στις εκκρεμείς δίκες, τις διατάξεις του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα.

14. Στο πλαίσιο αυτό, θα επιχειρήσω να συγκεκριμενοποιήσω τα κριτήρια βάσει των οποίων ο εθνικός δικαστής δεσμεύεται από μια τέτοια υποχρέωση. Ειδικότερα, εκτιμώ, όπως και το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο), με το οποίο συντάσσομαι στο σημείο αυτό, ότι, προκειμένου να διασφαλίζεται η αναγκαία προβλεψιμότητα, τόσο της ποινικής δικονομίας όσο και του ουσιαστικού ποινικού δικαίου, επιβάλλεται να αποσαφηνισθεί περαιτέρω η απόφαση Taricco κ.λπ. Συναφώς, θα προτείνω να αντικατασταθεί το κριτήριο που διατυπώνεται σε αυτήν με άλλο, αντλούμενο από τη φύση και μόνον του αδικήματος.

15. Τέλος, θα εκθέσω τους λόγους για τους οποίους εκτιμώ ότι η οικοδόμηση ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης επιβάλλει να συνοδεύεται πλέον η καταστολή των αδικημάτων εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης από εναρμόνιση των κανόνων παραγραφής στην Ένωση και, ιδίως, των κανόνων που ρυθμίζουν τη διακοπή αυτής.

16. Δεύτερον, στο πνεύμα των αρχών που διατύπωσε το Δικαστήριο με την απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Melloni⁸, θα εξηγήσω γιατί, κατά την άποψή μου, το άρθρο 53 του Χάρτη δεν επιτρέπει σε δικαστική αρχή κράτους μέλους να μην εφαρμόσει την υποχρέωση την οποία καθιέρωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ., προβάλλοντας ως αιτιολογία ότι η υποχρέωση αυτή δεν συνάδει με το υψηλότερο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνεται στο Σύνταγμά του.

17. Τέλος, τρίτον, θα εκθέσω τους λόγους για τους οποίους εκτιμώ ότι η άμεση εφαρμογή μεγαλύτερης προθεσμίας παραγραφής, ως αποτέλεσμα της εφαρμογής της ως άνω υποχρεώσεως, δεν είναι ικανή να θίξει την εθνική ταυτότητα της Ιταλικής Δημοκρατίας και, επομένως, να παραβεί τις διατάξεις του άρθρου 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

1. Η Συνθήκη ΕΕ

18. Το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ ορίζει ότι η Ένωση σέβεται την εθνική ταυτότητα των κρατών μελών που είναι συμφυής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική τους δομή. Δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, η Ένωση και τα κράτη μέλη οφείλουν, όπως επιτάσσει η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, να εκπληρώνουν τα εκ των Συνθηκών καθήκοντα βάσει αμοιβαίου σεβασμού και αμοιβαίας συνεργασίας. Επομένως, τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο ικανό να διασφαλίσει την εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις Συνθήκες ή προκύπτουν από πράξεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης.

⁷ Στο εξής: ΕΣΔΑ.

⁸ C-399/11, EU:C:2013:107.

19. Κατά το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, η Ένωση και τα κράτη μέλη οφείλουν να καταπολεμούν «την απάτη ή οιαδήποτε άλλη παράνομη δραστηριότητα κατά των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης» και να προσφέρουν «αποτελεσματική προστασία» των εν λόγω συμφερόντων.

2. Ο Χάρτης

20. Κατά το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη:

«Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. [...]»

21. Το άρθρο 49 του Χάρτη, το οποίο επιγράφεται «Αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας αξιοποιούνων πράξεων και ποινών», προβλέπει τα εξής, στην παράγραφο 1:

«Κανείς δεν μπορεί να καταδικασθεί για πράξη ή παράλειψη, η οποία δεν αποτελούσε, κατά τη στιγμή της τέλεσής της, αδίκημα κατά το εθνικό ή το διεθνές δίκαιο. Ούτε επιβάλλεται βαρύτερη ποινή από εκείνη η οποία ίσχυε κατά τη στιγμή της τέλεσης του αδικήματος. Αν, μετά την τέλεση του αδικήματος, προβλεφθεί με νόμο ελαφρύτερη ποινή, επιβάλλεται αυτή η ποινή.»

22. Κατά το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη:

«Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην [ΕΣΔΑ], η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.»

23. Το άρθρο 53 του Χάρτη ορίζει τα εξής:

«Καμία διάταξη του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δίκαιο της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο, καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις, στις οποίες είναι μέρη η Ένωση, ή όλα τα κράτη μέλη, και ιδίως από την [ΕΣΔΑ], καθώς και από τα Συντάγματα των κρατών μελών.»

B. Το ιταλικό δίκαιο

3. Το ιταλικό Σύνταγμα

24. Το άρθρο 25, παράγραφος 2, του ιταλικού Συντάγματος ορίζει ότι «ουδείς δύναται να τιμωρηθεί χωρίς νόμο τεθέντα σε ισχύ πριν από την τέλεση της πράξεως».

4. Οι σχετικές με την παραγραφή των αδικημάτων διατάξεις του ποινικού κώδικα

25. Η παραγραφή είναι ένας από τους λόγους εξαλείψεως του αξιοποίνου (κεφάλαιο I του τίτλου VI του βιβλίου I του ποινικού κώδικα). Η ρύθμισή της τροποποιήθηκε σημαντικά με τον legge n. 251, 5 dicembre 2005 (νόμο 251, της 5ης Δεκεμβρίου 2005)⁹.

⁹ *GLURI* αριθ. 285, της 7ης Δεκεμβρίου 2005, σ. 5, στο εξής: νόμος πρώην Cirielli.

26. Βάσει του άρθρου 157, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα, το ποινικό αδίκημα παραγράφεται μετά την παρέλευση χρονικού διαστήματος ίσου με τη διάρκεια της μέγιστης προβλεπόμενης από τον νόμο ποινής και εφόσον το εν λόγω χρονικό διάστημα δεν είναι κατώτερο των έξι ετών για τα πλημμελήματα και των τεσσάρων ετών για τα πταίσματα.

27. Όσον αφορά την έναρξη της προθεσμίας παραγραφής, το άρθρο 158 του ποινικού κώδικα ορίζει τα εξής:

«Η προθεσμία παραγραφής αρχίζει από την ημέρα που τελέστηκε η αξιόποινη πράξη ή, στην περίπτωση απόπειρας και διαρκών εγκλημάτων, αντιστοίχως από την ημέρα που ολοκληρώθηκε η τέλεση του εγκλήματος ή τελέστηκε η τελευταία από τις επιμέρους πράξεις του διαρκούς εγκλήματος.

[...]

28. Κατά το άρθρο 159 του ποινικού κώδικα σχετικά με τους κανόνες περί αναστολής της παραγραφής:

«Η προθεσμία της παραγραφής αναστέλλεται σε όλες τις περιπτώσεις που η αναστολή της ποινικής διαδικασίας ή δίκης ή της προθεσμίας για την προσωρινή κράτηση προβλέπεται από ειδική νομοθετική διάταξη, καθώς και στις περιπτώσεις:

- 1) χορηγήσεως άδειας για δίωξη·
- 2) παραπομπής της υποθέσεως σε άλλο δικαστήριο·
- 3) αναστολής της ποινικής διαδικασίας ή δίκης λόγω κωλύματος των διαδίκων και των συνηγώρων ή κατόπιν αιτήσεως του κατηγορουμένου ή του συνηγόρου του. [...]

[...]

Η παραγραφή συνεχίζεται από την ημέρα που έπαυσε να συντρέχει ο λόγος της αναστολής.

[...]

29. Το άρθρο 160 του ποινικού κώδικα, το οποίο αφορά τη διακοπή της παραγραφής, ορίζει τα εξής:

«Την προθεσμία παραγραφής διακόπτουν η έκδοση καταδικαστικής αποφάσεως ή διατάξεως.

Την προθεσμία παραγραφής διακόπτουν και η έκδοση διατάξεως για την επιβολή περιοριστικών όρων και [...] η διάταξη περί διενέργειας προκαταρκτικής εξετάσεως [...].

Η προθεσμία παραγραφής που διακόπηκε αρχίζει εκ νέου από την ημέρα διακοπής. Αν συντρέχουν περισσότεροι λόγοι διακοπής, η προθεσμία αρχίζει από την επέλευση του τελευταίου λόγου διακοπής· σε κάθε περίπτωση, οι προθεσμίες του άρθρου 157 δεν μπορούν να παραταθούν πέραν των χρονικών ορίων του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, [του ποινικού κώδικα], εξαιρουμένων των εγκλημάτων του άρθρου 51, παράγραφοι 3 bis και 3 quater, του [codice di procedura penale (κώδικα ποινικής δικονομίας)].»

30. Κατά το άρθρο 161 του ποινικού κώδικα, σχετικά με τα αποτελέσματα της αναστολής και της διακοπής της προθεσμίας παραγραφής:

«Η αναστολή και η διακοπή της προθεσμίας παραγραφής ισχύουν για όλους όσοι τέλεσαν την αξιόποινη πράξη.

Εξαιρουμένης της διώξεως των εγκλημάτων του άρθρου 51, παράγραφοι 3 bis και 3 quater, του κώδικα ποινικής δικονομίας, η διακοπή της παραγραφής δεν μπορεί να οδηγήσει σε επιμήκυνση της προθεσμίας παραγραφής πλέον του ενός τετάρτου του αρχικού χρόνου παραγραφής [...].»

III. Πραγματικά περιστατικά

A. Η απόφαση Taricco κ.λπ.

31. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως που είχε υποβάλει το Tribunale di Cuneo (πρωτοδικείο του Cuneo, Ιταλία) αφορούσε την ερμηνεία των άρθρων 101, 107 και 119 ΣΛΕΕ, καθώς και του άρθρου 158 της οδηγίας 2006/112/ΕΚ¹⁰, σε σχέση με την εθνική ρύθμιση για την παραγραφή των ποινικών αδικημάτων, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 160, τελευταίο εδάφιο, και στο άρθρο 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα.

32. Η αίτηση είχε υποβληθεί στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κατά περισσότερων προσώπων, τα οποία κατηγορούνταν ότι είχαν συγκροτήσει και συμμετάσχει σε εγκληματική οργάνωση προς τον σκοπό της διαπράξεως διάφορων εγκλημάτων σχετικά με τον ΦΠΑ.

33. Με την απόφαση εκείνη, η οποία εκδόθηκε στις 8 Σεπτεμβρίου 2015, το Δικαστήριο έκρινε ότι εθνική ρύθμιση όπως η επίμαχη, η οποία όριζε, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως της κύριας δίκης, ότι η πράξη που διέκοπτε την προθεσμία παραγραφής στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας όσον αφορά βαρείες απάτες σχετικές με τον ΦΠΑ επιμήκυνε την προθεσμία παραγραφής μόνο κατά ένα τέταρτο της αρχικής της διάρκειας, ενδέχεται να θίγει τις υποχρεώσεις που επιβάλλει στα κράτη μέλη το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ, καθόσον αποκλείει την επιβολή κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων βαρείας απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή προβλέπει μεγαλύτερες προθεσμίες παραγραφής σε περίπτωση απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους σε σχέση με τις περιπτώσεις απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

34. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι επίμαχες εθνικές διατάξεις, οι οποίες εισάγουν, σε περίπτωση διακοπής της παραγραφής, τον κανόνα ότι η αρχική προθεσμία δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να παραταθεί πέραν του ενός τετάρτου της αρχικής προθεσμίας, εξουδετερώνουν στην πράξη τις διαχρονικές συνέπειες του λόγου της διακοπής της παραγραφής, αν ληφθεί υπόψη η περιπλοκότητα και η μεγάλη διάρκεια των ποινικών διαδικασιών που περατώνονται με την έκδοση τελεσίδικης αποφάσεως. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι, για τον λόγο αυτό, πράξεις που συνιστούν βαρεία απάτη δεν τιμωρούνται ποινικώς σε μεγάλο αριθμό υποθέσεων.

35. Επομένως, προς διασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας του άρθρου 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο έκρινε ότι το εθνικό δικαστήριο οφείλει να αφήνει, εν ανάγκη, ανεφάρμοστες τις διατάξεις του εθνικού δικαίου οι οποίες συνεπάγονται την αδυναμία του οικείου κράτους μέλους να τηρήσει τις υποχρεώσεις που υπέχει από την προαναφερθείσα διάταξη.

¹⁰ Οδηγία του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας (ΕΕ 2006, L 347, σ. 1).

B. Τα ζητήματα συνταγματικότητας που τέθηκαν στο Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) από το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Ιταλία) και το Corte d'appello di Milano (εφετείο Μιλάνου, Ιταλία)

36. Το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) και το Corte d'appello di Milano (εφετείο Μιλάνου), στα οποία εκκρεμούσαν διαδικασίες επί υποθέσεων βαρείας απάτης σχετικής με τον ΦΠΑ απάτης, έκριναν ότι η μη εφαρμογή του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα σε καταστάσεις προγενέστερες της ημερομηνίας εκδόσεως της αποφάσεως Taricco κ.λπ. θα έχει ως συνέπεια την αναδρομική αυστηροποίηση των ποινικών διατάξεων, ασυμβίβαστη προς την αρχή της νομιμότητας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 25, παράγραφος 2, του ιταλικού Συντάγματος.

37. Ως εκ τούτου, υπέβαλαν στο Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) ζήτημα συνταγματικότητας του άρθρου 2 του legge n. 130, 2 agosto 2008 (νόμου 130, της 2ας Αυγούστου 2008)¹¹, στο μέτρο που παρέχει εξουσιοδότηση για κύρωση της Συνθήκης της Λισσαβώνας και εκτέλεση, ιδίως, του άρθρου 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ, στο οποίο το Δικαστήριο θεμελίωσε την επίμαχη υποχρέωση¹².

IV. Η απόφαση περί παραπομπής

A. Επί της εμβέλειας και της ιεραρχικής κατατάξεως της αρχής της νομιμότητας στην ιταλική έννομη τάξη

38. Στην απόφαση περί παραπομπής, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υπογραμμίζει, πρώτον, ότι, στην ιταλική έννομη τάξη, αντιβαίνει στην αρχή της νομιμότητας η μη εφαρμογή από τον εθνικό δικαστή των διατάξεων του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα στις εκκρεμείς διαδικασίες.

39. Συγκεκριμένα, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) αναφέρει ότι, εν αντιθέσει με άλλα νομικά συστήματα στα οποία οι κανόνες περί παραγραφής στο ποινικό δίκαιο χαρακτηρίζονται δικονομικοί κανόνες¹³, στην ιταλική έννομη τάξη αυτοί είναι ουσιαστικοί κανόνες, οι οποίοι, ως αναπόσπαστα συνδεόμενοι με την αρχή της νομιμότητας, δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο αναδρομικής εφαρμογής εις βάρος του προσώπου κατά του οποίου έχει ασκηθεί δίωξη.

40. Το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) επισημαίνει ότι το άρθρο 25, παράγραφος 2, του ιταλικού Συντάγματος προσδίδει στην αρχή της νομιμότητας πεδίο ευρύτερο εκείνου που της αναγνωρίζουν οι πηγές του δικαίου της Ένωσης, καθόσον η αρχή αυτή δεν περιορίζεται στον ορισμό των αξιόποινων πράξεων και των ποινών που επιβάλλονται σε αυτές, αλλά εκτείνεται σε όλες τις ουσιαστικές πτυχές οι οποίες σχετίζονται με την κύρωση και, ιδίως, στον καθορισμό κανόνων που θα

¹¹ Τακτικό συμπλήρωμα στην *GURI* αριθ. 185, της 8ης Αυγούστου 2008.

¹² Εντούτοις, ορισμένα εθνικά δικαστήρια υιοθέτησαν διαφορετική θέση: βλ. αποφάσεις 2210/16 του Corte suprema di cassazione (Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου), τρίτο ποινικό τμήμα, της 20ής Ιανουαρίου 2016 [στην οποία το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) εφαρμόζει τις αρχές που καθιερώνονται στην απόφαση Taricco κ.λπ., εκτιμώντας ότι το καθεστώς παραγραφής είναι εγγενώς δικονομικής φύσεως, και αποφαινεται ότι δεν είναι αναγκαία η υποβολή ζητήματος συνταγματικότητας στο Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο)], 7914/16 του Corte suprema di cassazione (Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου), τέταρτο ποινικό τμήμα, της 26ης Φεβρουαρίου 2016 [στην οποία το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) επιβεβαιώνει την εν λόγω υποχρέωση μη εφαρμογής του καθεστώτος παραγραφής μόνο στις υποθέσεις στις οποίες η διαδικασία δεν έχει όντως παραγραφεί], και, τέλος, 44584/16 του Corte suprema di cassazione (Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου), τρίτο ποινικό τμήμα, της 24ης Οκτωβρίου 2016 [στην οποία το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) καθορίζει τα εφαρμοστέα κριτήρια για τη μη εφαρμογή των επίμαχων εθνικών διατάξεων].

¹³ Στο Βασίλειο του Βελγίου, στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και στη Γαλλική Δημοκρατία οι κανόνες περί παραγραφής χαρακτηρίζονται δικονομικοί. Σε άλλα κράτη μέλη, όπως στην Ελληνική Δημοκρατία, στο Βασίλειο της Ισπανίας, στη Δημοκρατία της Λετονίας ή ακόμη στη Ρουμανία και στο Βασίλειο της Σουηδίας, οι κανόνες αυτοί εμπίπτουν, όπως και στην ιταλική έννομη τάξη, στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο. Στη Δημοκρατία της Πολωνίας και στην Πορτογαλική Δημοκρατία, οι κανόνες περί παραγραφής έχουν τόσο ουσιαστικό όσο και δικονομικό χαρακτήρα.

ισχύουν για την παραγραφή του αδικήματος. Επομένως, βάσει της εν λόγω αρχής, το αδίκημα, η ποινή που αυτό επισύρει και η προθεσμία παραγραφής πρέπει να ορίζονται κατά τρόπο σαφή, ακριβή και δεσμευτικό σε ισχύοντα κατά τον χρόνο τελέσεως της πράξεως κανόνα. Κατά το αιτούν δικαστήριο, ο σεβασμός της αρχής της νομιμότητας παρέχει τη δυνατότητα στον καθένα να γνωρίζει τις συνέπειες της συμπεριφοράς του σε ποινικό επίπεδο και εμποδίζει κάθε αυθαιρεσία κατά την εφαρμογή του νόμου.

41. Εντούτοις, στο πλαίσιο της υποθέσεως της κύριας δίκης, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) εκτιμά ότι οι ενδιαφερόμενοι δεν μπορούσαν ευλόγως να προβλέψουν, λαμβανομένου υπόψη του ισχύοντος κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών κανονιστικού πλαισίου, ότι το δίκαιο της Ένωσης, και ιδίως το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, θα επιβάλει στον εθνικό δικαστή την υποχρέωση να μην εφαρμόζει το άρθρο 160, τελευταίο εδάφιο, και το άρθρο 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα, επιμηκύνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις εφαρμοστέες προθεσμίες παραγραφής. Ως εκ τούτου, η υποχρέωση που καθιέρωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ. αντιβαίνει στις απαιτήσεις του άρθρου 7 της ΕΣΔΑ.

42. Επιπλέον, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) τονίζει ότι η αρχή της νομιμότητας διέπει τα αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα του ανθρώπου και πρέπει να θεωρείται, σε όλες τις εκφάνσεις της, υπέρτατη αρχή της ιταλικής συνταγματικής τάξεως, η οποία υπερισχύει, επομένως, των κανόνων του δικαίου της Ένωσης σε περίπτωση συγκρούσεως.

43. Όσον αφορά τον χαρακτηρισμό των κανόνων περί παραγραφής στο ποινικό δίκαιο, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) διευκρινίζει ότι αυτός δεν αποτελεί ζήτημα του δικαίου της Ένωσης, αλλά ανάγεται στη συνταγματική παράδοση του κάθε κράτους μέλους.

44. Στο μέτρο που η ιταλική έννομη τάξη παρέχει επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων υψηλότερο εκείνου που προκύπτει από την ερμηνεία του άρθρου 49 του Χάρτη και του άρθρου 7 της ΕΣΔΑ, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) προσθέτει ότι το άρθρο 53 του Χάρτη επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να μην εφαρμόζει την υποχρέωση που καθιέρωσε το Δικαστήριο με την υπόθεση Taricco κ.λπ.

45. Επομένως, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) διακρίνει την υπό κρίση υπόθεση από εκείνη επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Melloni¹⁴, στην οποία η εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων του Βασιλείου της Ισπανίας είχε άμεση επίπτωση στην υπεροχή του δικαίου της Ένωσης, ιδίως, στην εμβέλεια της αποφάσεως-πλαίσιου 2009/299/ΔΕΥ¹⁵, και είχε ως αποτέλεσμα τη διάρρηξη της ομοιομορφίας και της ενότητας του δικαίου της Ένωσης σε τομέα στηριζόμενο στην αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών.

46. Δεύτερον, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) εκτιμά ότι η υποχρέωση που καθιέρωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ. βασίζεται σε ασαφή κριτήρια, τα οποία αντιβαίνουν στην αρχή της ασφάλειας δικαίου, στο μέτρο που ο εθνικός δικαστής δεν είναι σε θέση να κρίνει, μετά βεβαιότητας, πότε η απάτη εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης μπορεί να χαρακτηρισθεί «βαρεία» και πότε η εφαρμογή των επίμαχων κανόνων περί παραπομπής έχει ως αποτέλεσμα την ατιμωρησία σε «μεγάλο αριθμό περιπτώσεων». Επομένως, τα εν λόγω κριτήρια ενέχουν σημαντικό κίνδυνο αυθαιρεσίας.

47. Τρίτον, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι οι κανόνες που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην υπόθεση Taricco κ.λπ. δεν συνάδουν με την αρχή της διάκρισης των εξουσιών.

¹⁴ C-399/11, EU:C:2013:107.

¹⁵ Απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2009, για την τροποποίηση των αποφάσεων-πλαisiών 2002/584/ΔΕΥ, 2005/214/ΔΕΥ, 2006/783/ΔΕΥ, 2008/909/ΔΕΥ και 2008/947/ΔΕΥ και την κατοχύρωση, διά του τρόπου αυτού, των δικονομικών δικαιωμάτων των προσώπων και την προώθηση της εφαρμογής της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης αποφάσεων που εκδίδονται ερήμην του ενδιαφερόμενου προσώπου στη δίκη (EE 2009, L 81, σ. 24).

48. Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει, συναφώς, ότι οι προθεσμίες παραγραφής και ο τρόπος υπολογισμού αυτών πρέπει να καθορίζονται από τον εθνικό νομοθέτη μέσω συγκεκριμένων διατάξεων και ότι, επομένως, δεν απόκειται στις δικαστικές αρχές να αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για το περιεχόμενο αυτών. Εντούτοις, κατά το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο), οι αρχές που διατυπώνονται στην απόφαση Taricco κ.λπ. δεν καθιστούν εφικτό τον περιορισμό του περιθωρίου εκτιμήσεως των δικαστικών αρχών, με αποτέλεσμα οι τελευταίες να μπορούν να μην εφαρμόζουν τις επίμαχες νομοθετικές διατάξεις εφόσον κρίνουν ότι αυτές συνιστούν εμπόδιο στην καταστολή του αδικήματος.

B. Επί της συνταγματικής ταυτότητας της Ιταλικής Δημοκρατίας

49. Τέλος, στην απόφαση περί παραπομπής, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) διατυπώνει την εκτίμηση ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να απαλλαγεί από την υποχρέωση την οποία καθιέρωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ., στο μέτρο που η υποχρέωση παραβιάζει υπέρτατη αρχή της ιταλικής συνταγματικής τάξεως και είναι, ως εκ τούτου, ικανή να θίξει την εθνική, και ιδίως τη συνταγματική, ταυτότητα της Ιταλικής Δημοκρατίας.

50. Το αιτούν δικαστήριο τονίζει ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι το δίκαιο της Ένωσης, όπως και η ερμηνεία αυτού από το Δικαστήριο, επιβάλλουν στο κράτος μέλος να παραιτηθεί από τις υπέρτατες αρχές της συνταγματικής τάξεώς του, οι οποίες προσδιορίζουν την εθνική του ταυτότητα. Επομένως, η συμμόρφωση προς απόφαση του Δικαστηρίου θα τελεί πάντοτε υπό την προϋπόθεση της συμβατότητας αυτής με τη συνταγματική τάξη του οικείου κράτους μέλους, η οποία πρέπει να εκτιμάται από τις εθνικές αρχές και, στην Ιταλία, από το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο).

V. Τα προδικαστικά ερωτήματα

51. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την έκδοση αποφάσεως επί του ζητήματος της συνταγματικότητας του άρθρου 2 του νόμου 130, της 2ας Αυγούστου 2008, περί κυρώσεως και εκτελέσεως της Συνθήκης της Λισσαβώνας, και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Πρέπει το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιβάλλει στον ποινικό δικαστή να μην εφαρμόσει εθνική νομοθεσία περί παραγραφής η οποία εμποδίζει, σε σημαντικό αριθμό περιπτώσεων, την καταστολή σοβαρών πράξεων απάτης που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, ή προβλέπει βραχύτερη προθεσμία παραγραφής για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης από εκείνη την οποία προβλέπει για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα του κράτους, ακόμη και αν η εν λόγω μη εφαρμογή στερείται επαρκώς καθορισμένης νομικής βάσεως;
- 2) Πρέπει το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιβάλλει στον ποινικό δικαστή να μην εφαρμόσει εθνική νομοθεσία περί παραγραφής η οποία εμποδίζει, σε σημαντικό αριθμό περιπτώσεων, την καταστολή σοβαρών πράξεων απάτης που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, ή προβλέπει βραχύτερη προθεσμία παραγραφής για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης από εκείνη την οποία προβλέπει για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα του κράτους, ακόμη και αν στην έννομη τάξη του κράτους μέλους η παραγραφή εμπίπτει στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο και υπόκειται στην αρχή της νομιμότητας;

- 3) Πρέπει η απόφαση [Taricco κ.λπ.] να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιβάλλει στον ποινικό δικαστή να μην εφαρμόσει εθνική νομοθεσία περί παραγραφής η οποία εμποδίζει, σε σημαντικό αριθμό περιπτώσεων, την καταστολή σοβαρών πράξεων απάτης που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, ή προβλέπει βραχύτερη προθεσμία παραγραφής για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης από εκείνη την οποία προβλέπει για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα του κράτους, ακόμη και αν η εν λόγω μη εφαρμογή αντιβαίνει στις υπέρτατες αρχές της συνταγματικής τάξεως του κράτους μέλους ή στα αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα του ανθρώπου που αναγνωρίζονται στο Σύνταγμα του κράτους μέλους;»

VI. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

52. Προτού εξετάσω τα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο), θεωρώ σκόπιμο να διατυπώσω μερικές προκαταρκτικές παρατηρήσεις, κατ' αρχάς, σχετικά με το πλαίσιο εντός του οποίου εκδόθηκε η απόφαση Taricco κ.λπ. και έπειτα σχετικά με την προσέγγιση που υιοθέτησαν οι διάδικοι και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση.

53. Πρώτον, επιθυμώ να επισημάνω ότι δεν είναι καινοφανές το ζήτημα της επιρροής την οποία ασκούν οι προθεσμίες παραγραφής του ποινικού κώδικα στην αποτελεσματικότητα των δικαστικών διώξεων, είτε αυτές κινούνται λόγω εγκλήματος ή αδικήματος κατά προσώπου είτε εμπίπτουν στο πλαίσιο της οικονομικής και χρηματοοικονομικής εγκληματικότητας. Το ζήτημα αποτέλεσε ήδη αντικείμενο πολλών εκθέσεων και συστάσεων προς την Ιταλική Δημοκρατία, στις οποίες επικρίνονται ιδίως οι κανόνες και οι μέθοδοι υπολογισμού που εφαρμόζονται στην παραγραφή και, ειδικότερα, η συσταλτική ερμηνεία των λόγων διακοπής της παραγραφής και η ύπαρξη απόλυτης προθεσμίας παραγραφής, η οποία δεν μπορεί ούτε να διακοπεί ούτε να ανασταλεί.

54. Επομένως, δεν είναι καινούριες οι δυσκολίες τις οποίες ανέδειξε το Δικαστήριο στην απόφαση Taricco κ.λπ., όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι κανόνες παραγραφής του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα της καταστολής της σχετικής με τον ΦΠΑ απάτης.

55. Σε εθνικό επίπεδο, κατ' αρχάς, οι δικαστικές αρχές ενημέρωσαν σε πολύ πρώιμο στάδιο τον εθνικό νομοθέτη ότι οι ισχύουσες προθεσμίες παραγραφής δεν καθιστούσαν εφικτή την έκδοση τελεσίδικης δικαστικής αποφάσεως στις περισσότερες σοβαρές και περίπλοκες υποθέσεις διαφθοράς¹⁶, με αποτέλεσμα τη σύσταση ομάδας εργασίας (ad hoc επιτροπής) προς εξέταση των υφιστάμενων δυνατοτήτων μεταρρυθμίσεως των κανόνων περί παραγραφής, της οποίας τα πορίσματα εκδόθηκαν στις 23 Απριλίου 2013¹⁷.

56. Ακολούθως, σε επίπεδο Ένωσης, η Επιτροπή εκπόνησε το 2014 ειδική μελέτη σχετικά με τις συνέπειες του ιταλικού καθεστώτος περί παραγραφής στην αποτελεσματική καταπολέμηση της διαφθοράς¹⁸. Σε αυτήν επισημαίνεται ότι «[τ]ο ζήτημα της παραγραφής αποτέλεσε σταθερά έναν σοβαρό προβληματισμό [στο συγκεκριμένο κράτος μέλος]» και υπογραμμίζεται ότι «[η] προθεσμία παραγραφής που ισχύει βάσει της ιταλικής νομοθεσίας, σε συνδυασμό με τις χρονοβόρες δικαστικές

16 Βλ., μεταξύ άλλων, primo rendiconto della attività 1° luglio 2010/30 giugno 2011, Procura della Repubblica presso il Tribunale ordinario di Milano, έκθεση δραστηριοτήτων 2010-2011, σ. 12, σημείο 3.4 (Il problema prescrizione) και σ. 16, σημείο 5.1 (La criminalità economica), διατίθεται στη διεύθυνση: <http://www.procura.milano.giustizia.it/files/relazione-25-luglio-2011.pdf> καθώς και Bilancio di responsabilità sociale, 2011-2012, σ. 28, διατίθεται στη διεύθυνση: <http://www.procura.milano.giustizia.it/files/bilancio-sociale-procura-12-dic-2012.pdf>.

17 Commissione Fiorella – Per lo studio di possibile riforma della prescrizione, διατίθεται στη διεύθυνση: https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_1_12_1.page;jsessionid=J2kpebY+SYa6GMnDwpBxPZ+7?facetNode_1=0_10&facetNode_2=3_1&facetNode_3=4_57&contentId=SPS914317&previousPage=mg_1_12.

18 Παράρτημα 12 της έκθεσης της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο – Έκθεση της ΕΕ για την καταπολέμηση της διαφθοράς – Ιταλία, της 3ης Φεβρουαρίου 2014 [COM(2014) 38 τελικό].

διαδικασίες, τους κανόνες και τις μεθόδους υπολογισμού των προθεσμιών παραγραφής, η έλλειψη ευελιξίας όσον αφορά τους λόγους για την αναστολή και διακοπή και η ύπαρξη απόλυτης παραγραφής που δεν μπορεί να διακοπεί ή να ανασταλεί είχαν και εξακολουθούν να έχουν ως αποτέλεσμα να τίθεται στο αρχείο σημαντικός αριθμός υποθέσεων»¹⁹.

57. Ευθυγραμμιζόμενη με τις συστάσεις που διατύπωσε το Συμβούλιο προς την Ιταλική Δημοκρατία στις 9 Ιουλίου 2013²⁰, η Επιτροπή κάλεσε το συγκεκριμένο κράτος μέλος να αναθεωρήσει τους ισχύοντες κανόνες περί των προθεσμιών παραγραφής κατά τρόπο ώστε να ενισχυθεί το νομικό πλαίσιο για την καταστολή της διαφθοράς.

58. Σε επίπεδο Συμβουλίου της Ευρώπης, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε επίσης, στις αποφάσεις *Alikaj* κ.λπ. κατά Ιταλίας²¹ καθώς και *Cestaro* κατά Ιταλίας²², ότι ο μηχανισμός παραγραφής, ο οποίος προβλέπεται στα άρθρα 157 έως 161 του ποινικού κώδικα, μπορεί να παραγάγει αποτελέσματα αντίθετα εκείνων που απαιτεί η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ, στην ποινική διάστασή τους, δεδομένου ότι ο μηχανισμός αυτός έχει ως αποτέλεσμα να παραμένουν ατιμώρητα σοβαρά αδικήματα. Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ έκρινε το εν λόγω νομοθετικό πλαίσιο μη πρόσφορο²³ για την πρόληψη και τον κολασμό των προσβολών κατά της ζωής, καθώς και των πράξεων βασανισμού και κακομεταχειρίσεως.

59. Συγκεκριμένα, στην απόφαση *Cestaro* κατά Ιταλίας²⁴, η οποία εκδόθηκε λίγους μόλις μήνες πριν από την απόφαση *Taricco* κ.λπ., η Ιταλική Δημοκρατία καταδικάστηκε για παράβαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, όχι μόνο στην ουσιαστική αλλά και στη δικονομική πτυχή του, το δε ΕΔΔΑ επισήμανε την ύπαρξη «διαρθρωτικού προβλήματος», ήτοι του «μη πρόσφορου χαρακτήρα» των προβλεπόμενων στον ιταλικό ποινικό κώδικα κανόνων περί παραγραφής για τον κολασμό πράξεων βασανισμού και τη διασφάλιση επαρκώς αποτρεπτικού αποτελέσματος²⁵. Αφού επισήμανε ότι οι κανόνες περί παραγραφής μπορούν, στην πράξη, να θέσουν εμπόδια στη δίκη και στον κολασμό των υπευθύνων, και τούτο παρά τις προσπάθειες των δικωτικών αρχών και των δικαστηρίων, το ΕΔΔΑ έκρινε την εφαρμοστέα επί αυτού του είδους αδικημάτων ιταλική ποινική νομοθεσία «μη πρόσφορη» σε σχέση με την απαίτηση τιμωρίας, καθώς και στερούμενη του αναγκαίου αποτρεπτικού αποτελέσματος για την πρόληψη της τελέσεως άλλων παρόμοιων αδικημάτων. Το ΕΔΔΑ κάλεσε την Ιταλική Δημοκρατία να εξοπλιστεί με κατάλληλα νομικά μέσα για να εξασφαλίζεται η επαρκής τιμωρία των υπευθύνων και για να παύσουν αυτοί να επωφελούνται μέτρων που αντιβαίνουν στη νομολογία του ΕΔΔΑ, καθόσον η εφαρμογή των κανόνων περί παραγραφής πρέπει να συνάδει με τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ²⁶.

60. Επίσης, σε πιο πολιτικό επίπεδο, η ομάδα κρατών κατά της διαφθοράς (GRECO) του Συμβουλίου της Ευρώπης επισήμανε στις εκθέσεις αξιολογήσεως του πρώτου (Ιούνιος του 2008), του δεύτερου (Οκτώβριος του 2008) και του τρίτου (Οκτώβριος του 2011) κοινού κύκλου αξιολογήσεων για την Ιταλική Δημοκρατία²⁷, ότι, καίτοι η διάρκεια της προθεσμίας παραγραφής δεν διαφέρει, στη θεωρία, σημαντικά από εκείνη των άλλων συμβαλλομένων κρατών, η μέθοδος υπολογισμού της προθεσμίας

19 Βλ. σ. 8 και 9 της εν λόγω εκθέσεως. Η Επιτροπή παραπέμπει ιδίως στη μελέτη με τίτλο *Timed Out: Statutes of Limitation and Prosecuting Corruption in EU Countries*, του Νοεμβρίου του 2010, στην οποία η μη κυβερνητική οργάνωση *Transparency International* εξέτασε τις συνέπειες των προθεσμιών παραγραφής επί των δώξεων κατά της διαφθοράς στην Ένωση: μία στις δέκα διαδικασίες σε υποθέσεις διαφθοράς περατώθηκε, στο διάστημα μεταξύ 2005 και 2010, λόγω λήξεως του χρόνου παραγραφής, ενώ ο μέσος όρος των λοιπών κρατών μελών κυμαίνεται μεταξύ 0,1 % και 2 % (σ. 11).

20 Σύσταση σχετικά με το εθνικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων του 2013 της Ιταλίας και τη διατύπωση γνώμης του Συμβουλίου σχετικά με το πρόγραμμα σταθερότητας της Ιταλίας 2012-2017 (ΕΕ 2013, C 217, σ. 42), βλ. αιτιολογική σκέψη 12 καθώς και σύσταση 2.

21 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 29ης Μαρτίου 2011, CE:ECHR:2011:0329JUD004735708. Βλ., ιδίως, §§ 95 και 97, καθώς και § 108, όπου το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι, λαμβανομένης υπόψη της απαιτήσεως ταχύτητας και εύλογης επιμέλειας, η οποία εξυπακούεται στο πλαίσιο των επιμαχών θετικών υποχρεώσεων [άρθρο 2 της ΕΣΔΑ], αρκεί να παρατηρηθεί ότι η εφαρμογή της παραγραφής εμπίπτει αναμφίβολα στην κατηγορία των εν λόγω απαράδεκτων, κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, «μέτρων», καθόσον έχει ως αποτέλεσμα να εμποδίζει την καταδίκη.

22 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 7ης Απριλίου 2015, CE:ECHR:2015:0407JUD000688411.

23 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 7ης Απριλίου 2015, *Cestaro* κατά Ιταλίας, CE:ECHR:2015:0407JUD000688411, § 225.

24 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 7ης Απριλίου 2015, CE:ECHR:2015:0407JUD000688411.

25 Βλ. §§ 225, 242 και 245 της αποφάσεως.

26 Βλ. §§ 208 και 246 της εν λόγω αποφάσεως.

27 Οι εν λόγω εκθέσεις διατίθενται στον διαδικτυακό τόπο της GRECO (<http://www.coe.int/fr/web/greco/evaluations>) –αξιολόγηση ανά χώρα.

παραγραφής και ο ρόλος τον οποίο διαδραματίζουν άλλοι παράγοντες (όπως ο περίπλοκος χαρακτήρας των ερευνών που αφορούν τη διαφθορά, ο χρόνος που μπορεί να μεσολαβήσει από την τέλεση του αδικήματος έως την αναφορά του στις αρχές καταστολής, τα διαθέσιμα ένδικα μέσα, οι καθυστερήσεις και ο υπερβολικός φόρτος εργασίας των ποινικών δικαστηρίων), παρεμποδίζουν σημαντικά την αποτελεσματικότητα του ισχύοντος καθεστώτος κολασμού στην Ιταλία.

61. Τέλος, σε διεθνές επίπεδο, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως (ΟΟΣΑ) συνέστησε επίσης στην Ιταλική Δημοκρατία, στο πλαίσιο των αξιολογήσεων της εφαρμογής της συμβάσεως για την καταπολέμηση της διαφθοράς στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές²⁸, να επιμηκύνει τη διάρκεια της προβλεπόμενης στον ποινικό κώδικα απόλυτης προθεσμίας παραγραφής, ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα των διώξεων που αφορούν πράξεις διεθνικής διαφθοράς και να επιτευχθεί κατ' αυτόν τον τρόπο συμμόρφωση προς τις απαιτήσεις του άρθρου 6 της εν λόγω συμβάσεως²⁹. Αυτό φαίνεται να δεσμεύθηκε να πράξει η Ιταλική Δημοκρατία στο πλαίσιο σχεδίου νόμου που εγκρίθηκε από τη Senato (Ιταλική Γερουσία) στις 15 Μαρτίου 2017³⁰.

62. Εκτιμώ ότι τα στοιχεία αυτά είναι σημαντικά για την καλή κατανόηση του εθνικού, αλλά και του ευρωπαϊκού, πλαισίου, στο οποίο εντάσσεται η απόφαση Taricco κ.λπ.

63. Δεύτερον, λαμβανομένης υπόψη της ανταλλαγής επιχειρημάτων κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, θεωρώ ότι είναι σημαντικό να διορθωθεί η ενιαία προσέγγιση την οποία υιοθέτησαν οι διάδικοι και η Επιτροπή, υπενθυμίζοντας την ιδιαιτερότητα της ίδιας της φύσεως του ποινικού δικαίου.

64. Συγκεκριμένα, το ποινικό δίκαιο είναι δίκαιο επιβολής κυρώσεων το οποίο συνδέεται με την έννοια της δημόσιας τάξεως και, εν προκειμένω, της δημόσιας τάξεως της Ένωσης. Επομένως, πρέπει να επιδιώκει την ισορροπία μεταξύ του σεβασμού της δημόσιας τάξεως, της ισότητας των πολιτών έναντι του νόμου, όταν τον παραβαίνουν, και της διασφάλισης των δικονομικών δικαιωμάτων των προσώπων κατά των οποίων ασκείται δίωξη. Η επίκληση όμως των εγγυήσεων αυτών είτε από τις δικωτικές αρχές είτε από τους κατηγορούμενους δεν μπορεί, σε καμία περίπτωση, να καταλήγει ούτε σε εξουσία αυθαίρετης τιμωρίας για τις μεν, ούτε σε δικαίωμα αποφυγής των συνήθων και σταθμισμένων συνεπειών των τελεσθέντων αδικημάτων για τους δε.

VII. Εκτίμηση

65. Στο πλαίσιο των δύο πρώτων προδικαστικών ερωτημάτων του, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) εκφράζει αμφιβολίες σχετικά με το κατά πόσον οι αρχές και τα κριτήρια που διατύπωσε το Δικαστήριο στην απόφαση Taricco κ.λπ. συνάδουν με την αρχή της νομιμότητας. Στην ιταλική έννομη τάξη, η αρχή αυτή απαιτεί να καθορίζεται με ακρίβεια η προθεσμία παραγραφής σε διάταξη ισχύουσα κατά τον χρόνο τελέσεως της πράξεως και να μην μπορεί να εφαρμοσθεί η προθεσμία παραγραφής, σε καμία περίπτωση, αναδρομικώς, όταν είναι δυσμενής για το πρόσωπο κατά του οποίου έχει ασκηθεί δίωξη.

28 Βλ., ιδίως, Italie: phase 2, Rapport sur l'application de la convention sur la lutte contre la corruption d'agents publics étrangers dans les transactions commerciales internationales et de la recommandation de 1997 sur la lutte contre la corruption dans les transactions commerciales internationales, της 29ης Νοεμβρίου 2004, σημεία 146 επ., καθώς και Italie: phase 2, rapport de suivi sur la mise en œuvre des recommandations au titre de la phase 2, Application de la convention et de la recommandation révisée de 1997 sur la lutte contre la corruption d'agents publics étrangers dans les transactions commerciales internationales, της 23ης Μαρτίου 2007, σύσταση 7 (b), σ. 17, και Rapport de phase 3 sur la mise en œuvre par l'Italie de la convention de l'OCDE sur la lutte contre la corruption, της 16ης Δεκεμβρίου 2011, σημεία 94 επ. (οι εκθέσεις διατίθενται στη διεύθυνση: <http://www.oecd.org/fr/daf/anti-corruption/italie-conventiondelocdesurluttecontrelacorruption.htm>).

29 Κατά την εν λόγω διάταξη, η παραγραφή πρέπει να παρέχει «επαρκή χρονική περίοδο για την έρευνα και δίωξη του αδικήματος».

30 Σχέδιο νόμου 1844 με τίτλο «Modifiche al codice penale in materia di prescrizione del reato», διατίθεται στον διαδικτυακό τόπο της Ιταλικής Γερουσίας: <http://www.senato.it/leg/17/BGT/Schede/Ddliter/45439.htm>.

66. Επομένως, το ιταλικό Σύνταγμα εγγυάται σε κάθε φυσικό πρόσωπο το δικαίωμα να γνωρίζει, πριν από την τέλεση αξιόποινης πράξεως, αν αυτή συνιστά αδίκημα, ποια ποινή και ποια προθεσμία παραγραφής ισχύουν για αυτήν, χωρίς κανένα από τα στοιχεία αυτά να μπορεί να τροποποιηθεί εκ των υστέρων εις βάρος του ενδιαφερομένου.

67. Εντούτοις, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υποστηρίζει ότι η υποχρέωση την οποία καθιέρωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ. αντιβαίνει στην ως άνω αρχή, καθόσον επιβάλλει στον εθνικό δικαστή να μην εφαρμόζει στο πλαίσιο εκκρεμών διαδικασιών τις διατάξεις του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα, με τις οποίες επιμηκύνεται η ισχύουσα προθεσμία παραγραφής.

68. Προς υποστήριξη της προσεγγίσεώς του, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) τονίζει ότι οι επίμαχες διατάξεις θεσπίστηκαν με σκοπό να διασφαλίζονται, αφενός, ο σεβασμός της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας και, αφετέρου, τα δικαιώματα του προσώπου κατά του οποίου έχει ασκηθεί δίωξη. Συναφώς, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η απόφαση Taricco κ.λπ. δεν παρέχει, καθ' εαυτήν, ικανοποιητική απάντηση στις επικρίσεις του αιτούντος δικαστηρίου.

69. Εντούτοις, θα ήταν άδικο να ασκηθεί υπερβολική κριτική στο Δικαστήριο, δεδομένου ότι ούτε το Tribunale di Cuneo (πρωτοδικείο του Cuneo), το οποίο υπέβαλε το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, ούτε η Ιταλική Κυβέρνηση, με τις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις της στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Taricco κ.λπ., μνημόνευσαν, όπως κάνει σήμερα το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο), τις ιδιαιτερότητες που σχετίζονται με τη φύση και τους κανόνες της παραγραφής στην ιταλική έννομη τάξη, καίτοι αυτές βρίσκονταν στο επίκεντρο της προδικαστικής παραπομπής.

70. Επομένως, με αφορμή την παρούσα υπόθεση στην οποία ζητούνται συμπληρωματικές διευκρινίσεις, θα προτείνω κι εγώ στο Δικαστήριο να συμπληρώσει ανάλογα την πρώτη του απάντηση.

71. Στην πραγματικότητα, δεν θα τεθεί υπό αμφισβήτηση η αρχή που διατύπωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ., ότι δηλαδή ο εθνικός δικαστής οφείλει να μην εφαρμόζει τους κανόνες του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα προκειμένου να διασφαλίζεται αποτελεσματική και αποτρεπτική τιμωρία της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, αλλά μάλλον θα αποσαφηνιστούν τα κριτήρια βάσει των οποίων πρέπει να εφαρμόζεται η εν λόγω υποχρέωση.

A. Επί της αρχής που διατύπωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ.

72. Η θέση του Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) αναπτύσσεται γύρω από έννοιες των οποίων τα στοιχεία, όπως τα ορίζει, συγκρούονται ιδίως με την αρχή της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης και, επομένως, δεν συνάδουν με αυτό.

73. Ως εκ τούτου, προτού προχωρήσω στην ανάλυση των ερωτημάτων, πρέπει να προσδιορίσω με μεγάλη ακρίβεια τα σημεία που οδηγούν στο αποτέλεσμα αυτό.

74. Όσον αφορά, πρώτον, την αρχή της νομιμότητας, ή αρχή [«ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο»], πρόκειται για μια από τις βασικές αρχές του σύγχρονου ποινικού δικαίου. Την αρχή διατύπωσε ειδικότερα ο Ιταλός ποινολόγος Cesare Beccaria παραπέμποντας, στη γνωστή πραγματεία του με τίτλο *Dei delitti e delle pene* (Περί εγκλημάτων και ποινών)³¹, στο έργο του Montesquieu³².

³¹ 1764.

³² Montesquieu, *De l'Esprit des Lois* [Το πνεύμα των νόμων] (livre XI, chapitre VI, De la Constitution d'Angleterre), 1748.

75. Γίνεται παραδοσιακά δεκτό ότι, βάσει της εν λόγω αρχής, δεν είναι δυνατόν να κατηγορηθεί κάποιος για αδίκημα ούτε να επιβληθεί ποινή, αν το αδίκημα και η ποινή δεν προβλέπονταν και δεν ορίζονταν από τον νόμο πριν από την τέλεση της πράξεως.

76. Στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως, τούτο εγείρει δυσκολίες μόνο για τον λόγο ότι, στον ως άνω ορισμό του *Beccaria*, η ιταλική νομοθεσία προσθέτει ότι η αρχή αυτή ισχύει και ως προς το καθεστώς της παραγραφής, και ότι ο εγκληματίας έχει, επομένως, κεκτημένο δικαίωμα να διεξαχθεί κάθε δίωξη βάσει των κανόνων παραγραφής που ίσχυαν όταν τελέστηκε το αδίκημα.

77. Δεύτερον, με το δίκαιο της Ένωσης δεν συνάδει εν προκειμένω όχι η ίδια η παραγραφή, ως αρχή, αλλά το καθεστώς της, λόγω των ιδιαίτερων ρυθμίσεων που έχουν θεσπισθεί από τον Ιταλό νομοθέτη, ιδίως ως προς τα επιμέρους στοιχεία της αναστολής και της διακοπής της.

78. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τη διακοπή της παραγραφής, οι επίμαχες διατάξεις περιορίζουν τις περιπτώσεις στις οποίες η διάρκεια της παραγραφής μπορεί να διακοπεί σε ελάχιστες και, ενδεχομένως, όψιμες δικονομικές πράξεις, οι οποίες παράγουν, επιπλέον, περιορισμένα αποτελέσματα. Επομένως, όταν συντρέχει λόγος διακοπής, αυτός δεν έχει ως αποτέλεσμα την έναρξη νέας προθεσμίας, ίσης διάρκειας με την αρχική, αλλά μόνο την επιμήκυνση αυτής κατά ένα τέταρτο μόνο της αρχικής διάρκειας, η δε επιμήκυνση της προθεσμίας παραγραφής δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ούτε νέας αναστολής ούτε νέας διακοπής και, επομένως, δεν μπορεί παρά να λάβει χώρα μία μόνο φορά κατά τη διάρκεια της διαδικασίας.

79. Επομένως, ο συνδυασμός των διατάξεων του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ιταλικού ποινικού κώδικα οδηγεί στον καθορισμό απόλυτου ορίου στην εφαρμοστέα προθεσμία παραγραφής. Ως εκ τούτου, η προθεσμία παραγραφής καθίσταται αμετάβλητη και αποκτά, συναφώς, χαρακτήρα αποκλειστικής προθεσμίας που ορίζεται παραδοσιακά ως προθεσμία εκ του νόμου για την άσκηση δικαιώματος, η οποία μάλιστα, εν αντιθέσει προς την παραγραφή, δεν μπορεί ούτε να ανασταλεί ούτε να διακοπεί³³. Η έννοια αυτή είναι ασύμβατη προς την έννοια της παραγραφής, γι' αυτό άλλωστε οι δύο τους αντιδιαστέλλονται στη νομική θεωρία.

80. Απέναντι στην προσέγγιση του *Corte costituzionale* (Συνταγματικού Δικαστηρίου), το οποίο προβάλλει προς υποστήριξή της αφενός το μέλημα διασφάλισης της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας και, αφετέρου, την προστασία των δικαιωμάτων του προσώπου κατά του οποίου ασκήθηκε δίωξη, η απόφαση *Taricco* κ.λπ. δεν περιέχει, όπως ήδη ανέφερα, όλα τα στοιχεία που θα επέτρεπαν την αντίκρουση της ως άνω προσεγγίσεως.

81. Στην πραγματικότητα, πρέπει να διερευνηθεί η πηγή της ασυμβατότητας μεταξύ, αφενός, του καθεστώτος παραγραφής κατά το άρθρο 160, τελευταίο εδάφιο, και κατά το άρθρο 161, δεύτερο εδάφιο, του ιταλικού ποινικού κώδικα και, αφετέρου, της απαιτήσεως σεβασμού της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης.

82. Ένα δικαίωμα είναι αποτελεσματικό μόνο αν η προσβολή του τιμωρείται.

83. Αν, προκειμένου να διασφαλίζεται η προστασία του, το δίκαιο της Ένωσης απαιτεί την τιμωρία κάθε παραβάσεως, κάθε σύστημα επιφορτισμένο με την εφαρμογή του το οποίο καταλήγει, στην πράξη, σε απουσία κυρώσεως ή σε πρόδηλο και σημαντικό κίνδυνο ατιμωρησίας, αντιβαίνει εξ ορισμού στην αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης και στην αρχή της αποτελεσματικότητας στην οποία βασίζεται ιδίως το άρθρο 325 ΣΛΕΕ.

84. Συμβαίνει κάτι τέτοιο εν προκειμένω;

33 Βλ. Cornu, G., *Vocabulaire juridique*, Presses universitaires de France, Παρίσι, 2011.

85. Η απάντηση είναι καταφατική και στηρίζεται σε διαπιστώσεις οι οποίες λαμβάνουν κυρίως υπόψη τη φύση των τελεσθέντων εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης αδικημάτων και, ειδικότερα, τον εξ ορισμού διεθνικό χαρακτήρα τους.

86. Οι έρευνες που διεξάγονται στο πλαίσιο της οικονομικής και χρηματοοικονομικής εγκληματικότητας πρέπει να καθιστούν δυνατό να διαπιστωθεί η βαρύτητα της απάτης, όσον αφορά τη διάρκεια, τις διαστάσεις της και το κέρδος που παρήγαγε. Εντούτοις, μπορεί κανείς να φανταστεί τις καθυστερήσεις που συνεπάγεται έρευνα για απάτη τύπου «γαϊτανάκι» σχετικά με τον ΦΠΑ³⁴, στην οποία εμπλέκονται εταιρείες-προπετάσματα διασκορπισμένες στο έδαφος περισσότερων κρατών μελών, συναυτουργοί και συνεργοί διάφορων ιθαγενειών, τεχνικές έρευνες, πολλαπλές ακροάσεις και αντιπαραθέσεις, καθώς και σημαντική λογιστική και χρηματοοικονομική εμπειρογνωμοσύνη, αλλά και προσφυγή σε μέτρα διεθνούς δικαστικής και αστυνομικής συνεργασίας. Κατά τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας, οι δικαστικές αρχές καλούνται να διεκπεραιώσουν ταχέως μια περίπλοκη ποινική διαδικασία προκειμένου να εξακριβώσουν, με σεβασμό των εγγυήσεων της δίκαιης δίκης, τις ατομικές ευθύνες που υπέχει καθένας από τους κατηγορούμενους και πρέπει επίσης να αντιμετωπίσουν τη στρατηγική άμυνας την οποία υιοθετούν οι δικηγόροι και άλλοι ειδικευμένοι εμπειρογνώμονες, καταφεύγοντας σε παρελκυστικές τακτικές προς επιμήκυνση της διάρκειας της διαδικασίας μέχρι να επέλθει η παραγραφή.

87. Επομένως, σε υποθέσεις τέτοιας φύσεως, η απώτατη προθεσμία που επιβάλλεται στην έρευνα και στη διαδικασία εκδικάσεως είναι προδήλως ανεπαρκής και οι διάφορες εκθέσεις που έχουν εκπονηθεί σε εθνικό και διεθνές επίπεδο καταδεικνύουν όντως τον συστημικό χαρακτήρα της διαπιστωθείσας αδυναμίας. Ο κίνδυνος ατιμωρησίας δεν οφείλεται στην περίπτωση αυτή σε κωλυσιεργία, σε εφησυχασμό ή σε αμέλεια των δικαστικών αρχών, αλλά στην ακαταλληλότητα του νομοθετικού πλαισίου για την κύρωση της σχετικής με τον ΦΠΑ απάτης, καθόσον ο εθνικός νομοθέτης καθιέρωσε αδικαιολόγητη προθεσμία εκδικάσεως, υπερβολικά βραχεία και αμετάβλητη, η οποία δεν παρέχει τη δυνατότητα στον εθνικό δικαστή, παρά τις προσπάθειές του, να επιβάλει, για τις τελεσθείσες πράξεις, τη συνήθη ποινή που επισύρουν.

88. Αντιλαμβάνομαι ότι ένα από τα μελήματα του εθνικού νομοθέτη, με τις τροποποιήσεις που επέφερε στο καθεστώς της παραγραφής ο νόμος πρώην Cirielli, ήταν η καταπολέμηση των καθυστερήσεων στις διαδικασίες, τις οποίες επέκρινε συχνά το ΕΔΔΑ, και η διασφάλιση με τον τρόπο αυτό, προς το συμφέρον των κατηγορουμένων, της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας.

89. Εντούτοις, κατά παράδοξο τρόπο, η εν λόγω τροποποίηση, την οποία υπαγόρευσε η επιθυμία διασφάλισης της ταχύτητας των ένδικων διαδικασιών, αντιβαίνει στην ίδια την έννοια της εύλογης διάρκειας και συνιστά, τελικώς, εμπόδιο στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης³⁵.

34 Στο ψήφισμά του της 16ης Μαΐου 2017 σχετικά με την ετήσια έκθεση του 2015 για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – καταπολέμηση της απάτης [2016/2097(INI)], το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο επισήμανε ότι η απάτη τύπου «γαϊτανάκι» σχετικά με τον ΦΠΑ ευθυνόταν από μόνη της για απώλειες εσόδων ΦΠΑ της τάξεως των 50 δισεκατομμυρίων ευρώ το 2014.

35 Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, η οποία υπενθυμίζεται στην απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 1992, Boddaert κατά Βελγίου (CE:ECHR:1992:1012JUD001291987, § 39), καίτοι το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ επιβάλλει όντως την ταχύτητα των δικαστικών διαδικασιών, η εν λόγω διάταξη κατοχυρώνει επίσης τη γενικότερη αρχή της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης. Ως εκ τούτου, κατά το ΕΔΔΑ, πρέπει να επιτυγχάνεται κατάλληλη ισορροπία μεταξύ των διάφορων εκφάνσεων της θεμελιώδους αυτής απαιτήσεως.

90. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του άρθρου 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ διευκρινίζει ότι η εύλογη προθεσμία επιβάλλει να είναι η προθεσμία εκδικάσεως ανάλογη προς την αντικειμενική περιπλοκότητα της υποθέσεως, το διακύβευμα της διαφοράς, καθώς και προς τη στάση των διαδικών και των αρμόδιων αρχών³⁶.

91. Εντούτοις, διαπιστώνεται ότι η αποκλειστική προθεσμία αντιβαίνει, εκ φύσεως, στην αρχή αυτή.

92. Το δικαίωμα σε εύλογη προθεσμία δεν συνιστά δικαίωμα στην ατιμωρησία και δεν πρέπει να εμποδίζει την αποτελεσματική καταδίκη του αδικήματος.

93. Εντούτοις, η αποκλειστική προθεσμία μπορεί να παραγάγει αυτό το στρεβλωτικό αποτέλεσμα.

94. Συναφώς, εκτιμώ ότι πρέπει να επιστήσω την προσοχή στο κείμενο της προτάσεως οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, σχετικά με την καταπολέμηση, μέσω του ποινικού δικαίου, της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης³⁷, στο πεδίο εφαρμογής της οποίας εμπίπτει το αδίκημα της βαρείας απάτης σχετικά με τον ΦΠΑ. Ενώ η σύμβαση ΠΟΣ δεν έθετε το ζήτημα των προθεσμιών παραγραφής, το άρθρο 12 της προτάσεως οδηγίας ΠΟΣ καθιερώνει ένα νέο σύνολο δεσμευτικών και λεπτομερών κανόνων σχετικά με το καθεστώς της παραγραφής που εφαρμόζεται στα ποινικά αδικήματα εις βάρος του προϋπολογισμού της Ένωσης. Επομένως, τα κράτη μέλη οφείλουν να προβλέπουν προθεσμία παραγραφής.

95. Πάντως, μολονότι η πρόταση οδηγίας ΠΟΣ προβλέπει αναμφίβολα μεγαλύτερες προθεσμίες παραγραφής ώστε να επιτρέπει την παρέμβαση των αρχών επιβολής του νόμου για επαρκώς μεγάλο διάστημα με σκοπό την αποτελεσματική καταπολέμηση των εν λόγω αδικημάτων, θεσπίζει εντούτοις και μέγιστη και απόλυτη προθεσμία για την εκδίκαση της υποθέσεως.

96. Επομένως, εκτιμώ ότι είναι ακατανόητο να συνιστάται στο εν λόγω σχέδιο ένα σύστημα παραγραφής που αναπαράγει το επίμαχο στην υπό κρίση υπόθεση δικονομικό καθεστώς, του οποίου τα αποτελέσματα είναι ίδια με εκείνα που παράγει ο συνδυασμός του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα και το οποίο εκτίθεται, επομένως, στις ίδιες επικρίσεις, δεδομένου ότι συνεπάγεται στην πραγματικότητα τους ίδιους κινδύνους.

97. Ειδικότερα, αυτού του είδους οι διατάξεις έχουν, στην πραγματικότητα, ως αποτέλεσμα να μετατίθεται στα δικαστικά όργανα η ευθύνη της μη εκδικάσεως των υποθέσεων. Κάτι τέτοιο παραβλέπει το γεγονός ότι η αποτελεσματικότητα των διαδικασιών εξαρτάται από τα μέσα που τίθενται στη διάθεση της δικαιοσύνης και ότι η μη παροχή αυτών θα είναι πάντοτε μια ενδεχόμενη διέξοδος για την αποφυγή των υποχρεώσεων που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης. Επομένως, υπάρχει ο κίνδυνος να «βραχυκυκλώνουν» οι σοβαρότερες και οι πιο περίπλοκες υποθέσεις, αφού δεν

36 Κατά το ΕΔΔΑ, η υπόθεση εμφανίζει πολύ μεγάλη περιπλοκότητα όταν οι υπόνοιες αφορούν οικονομικό έγκλημα και πρόκειται, για παράδειγμα, για απάτη σε μεγάλη κλίμακα στην οποία εμπλέκονται περισσότερες εταιρείες ή υπάρχουν πολύπλοκες συναλλαγές με σκοπό την αποφυγή του ελέγχου των ανακριτικών αρχών, οι οποίες απαιτούν σημαντική λογιστική και χρηματοοικονομική εμπειρογνομosύνη. Βλ., για παράδειγμα, απόφαση του ΕΔΔΑ της 1ης Αυγούστου 2000, C.P. κ.λπ. κατά Γαλλίας (CE:ECHR:2000:0801JUD003600997, § 26 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία), σχετική με οικονομική και χρηματοοικονομική υπόθεση υπεξαίρεσεως, καταχρήσεως εμπιστοσύνης, πλαστογραφίας και χρήσεως πλαστών εγγράφων και απάτης, στην οποία εμπλέκονταν ομάδα περισσότερων εταιρειών και αρκετά φυσικά πρόσωπα. Στην εν λόγω υπόθεση, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι βασικό χαρακτηριστικό της υποθέσεως ήταν η πολύ μεγάλη περιπλοκότητα αυτής, στο μέτρο που επρόκειτο για απάτη σε μεγάλη κλίμακα, με τη συμμετοχή περισσότερων εταιρειών, το συγκεκριμένο είδος αδικήματος τελέστηκε μέσω πολύπλοκων συναλλαγών με σκοπό την αποφυγή του ελέγχου των ανακριτικών οργάνων, το προηγούμενο καθήκον των δικαστικών αρχών συνίστατο στη ανάλυση ενός δικτύου εταιρειών συνδεδεμένων μεταξύ τους και στον προσδιορισμό της ακριβούς φύσεως των μεταξύ τους σχέσεων, σε θεσμικό, διοικητικό και χρηματοοικονομικό επίπεδο, χρειάστηκε δε να υποβληθούν διεθνή αιτήματα δικαστικής συνδρομής και να εξασφαλιστεί σημαντική λογιστική και χρηματοοικονομική εμπειρογνομosύνη.

37 Πρόταση οδηγίας της 11ης Ιουλίου 2012, COM(2012) 363 τελικό, στο εξής: πρόταση οδηγίας ΠΟΣ. Σκοπός της οδηγίας είναι η θέσπιση των ελάχιστων κανόνων για τον ορισμό των ποινικών αδικημάτων, των κυρώσεων και των προθεσμιών παραγραφής στον τομέα της καταπολεμήσεως της απάτης και των λοιπών παράνομων δραστηριοτήτων που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, ώστε να συμβάλει αποτελεσματικότερα στην καλύτερη προστασία κατά του εγκλήματος εις βάρος των εν λόγω συμφερόντων. Τείνει επίσης στην ενίσχυση του επιπέδου προστασίας που διασφαλίζεται επί του παρόντος από τη σύμβαση η οποία καταρτίζεται βάσει του άρθρου K.3 ΣΕΕ, σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, η οποία υπογράφηκε στο Λουξεμβούργο στις 26 Ιουλίου 1995 (ΕΕ 1995, C 316, σ. 48, στο εξής: σύμβαση ΠΟΣ), την οποία θα αντικαταστήσει η οδηγία όσον αφορά τα κράτη μέλη που κύρωσαν την εν λόγω σύμβαση.

θα διασφαλίζεται αποτελεσματική και αποτρεπτική τιμωρία του αδικήματος και δεν θα επιτυγχάνεται εγκαίρως ο παροπλισμός και η εξουδετέρωση των δραστών. Με τον τρόπο αυτό, παρά τις καλύτερες των προθέσεων, ελλοχεύει ο κίνδυνος διευκολύνσεως της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες ή της χρηματοδότησεως παράνομων δραστηριοτήτων ιδιαίτερα επιζήμιων για την Ένωση και τους πολίτες της, των οποίων τα συμφέροντα είναι αυτά που θίγονται πάντοτε σε τελική ανάλυση.

98. Επομένως, καίτοι φρονώ ότι είναι απολύτως θεμιτό να προβλέπεται μια προθεσμία που ξεκινά την ημέρα τελέσεως του αδικήματος και πέραν της οποίας δεν μπορεί να ασκηθεί καμία δίωξη αν δεν έχει διεξαχθεί καμία σχετική έρευνα έως τη λήξη της προθεσμίας, εκτιμώ, αντιθέτως, ότι είναι απολύτως απαραίτητο, εφόσον κινηθεί, να μπορεί η ποινική διαδικασία να διεξάγεται έως το πέρας της, με κάθε πράξη διώξεως να συνιστά λόγο διακοπής της παραγραφής, μετά τον οποίο αρχίζει να τρέχει νέα προθεσμία, διάρκειας ίσης με την αρχική, με μοναδικό όριο και σημείο αναφοράς τον σεβασμό της αρχής της εύλογης προθεσμίας, όπως ορίζεται από το ΕΔΔΑ.

99. Κατά την άποψή μου, η αρχή της εύλογης διάρκειας πρέπει να αποτελεί οπωσδήποτε σημείο αναφοράς για όλα τα κράτη μέλη.

100. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, τα κράτη μέλη εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης και, επομένως, δεσμεύονται από τις διατάξεις του Χάρτη. Εντούτοις, δεδομένου ότι το άρθρο 47 του Χάρτη και το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ περιέχουν ταυτόσημες διατάξεις σχετικά με την αρχή της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας, τα κράτη μέλη δεσμεύονται από τον ορισμό τον οποίο έχει δώσει το ΕΔΔΑ, που μάλιστα τον υπενθύμισε προσφάτως.

101. Ως εκ τούτου, εκτιμώ ότι το Δικαστήριο θα πρέπει να κρίνει ότι η έννοια της διακοπής της παραγραφής είναι αυτοτελής έννοια του δικαίου της Ένωσης, κατά την οποία κάθε πράξη διώξεως, καθώς και κάθε πράξη που αποτελεί την αναγκαία επέκταση αυτής, διακόπτει την προθεσμία παραγραφής, από δε την πράξη αυτή αρχίζει να τρέχει νέα προθεσμία, ίδια με την αρχική, καταργουμένου του χρόνου παραγραφής που έχει ήδη παρέλθει.

102. Μόνο μέσω ενός τέτοιου ορισμού θα καταστεί δυνατή η δίωξη των αδικημάτων αυτού του είδους.

103. Καίτοι οι διαπραγματεύσεις σχετικά με την έγκριση της προτάσεως οδηγίας ΠΟΣ και τη σύσταση Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας τείνουν στην ανάδειξη κοινού ορισμού της απάτης και των εφαρμοστέων κυρώσεων, μια τέτοια εναρμόνιση μπορεί να παραγάγει ικανοποιητικά αποτελέσματα μόνο αν συνοδεύεται και υποστηρίζεται από αποτελεσματικά μέτρα όσον αφορά τις έρευνες και τις διώξεις και, ιδίως, από ενιαίο καθεστώς παραγραφής σε ολόκληρη την Ένωση.

104. Σε διαφορετική περίπτωση, η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία³⁸ θα αποβεί στην πραγματικότητα θνησιγενής, σημαίνοντας παράλληλα το τέλος της εύρυθμης λειτουργίας του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης.

38 Βλ. πρόταση κανονισμού του Συμβουλίου σχετικά με τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, της 17ης Ιουλίου 2013 [COM(2013) 534 final] καθώς και σχέδιο κανονισμού, της 31ης Ιανουαρίου 2017, σχετικά με τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας (έγγραφο 5766/17). Αν το σχέδιο κανονισμού εγκριθεί, η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία θα είναι αρμόδια για όλα τα αδικήματα εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, περιλαμβανομένης της σχετικής με τον ΦΠΑ διασυνοριακής απάτης. Στις 3 Απριλίου 2017, δεκαέξι κράτη μέλη γνωστοποίησαν την πρόθεσή τους να καθιερώσουν ενισχυμένη συνεργασία για τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας: το Βασίλειο του Βελγίου, η Δημοκρατία της Βουλγαρίας, η Τσεχική Δημοκρατία, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, η Ελληνική Δημοκρατία, το Βασίλειο της Ισπανίας, η Γαλλική Δημοκρατία, η Δημοκρατία της Κροατίας, η Δημοκρατία της Κύπρου, η Δημοκρατία της Λιθουανίας, το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου, η Πορτογαλική Δημοκρατία, η Ρουμανία, η Δημοκρατία της Σλοβενίας, η Σλοβακική Δημοκρατία και η Δημοκρατία της Φινλανδίας.

105. Ειδικότερα, πώς μπορεί να γίνεται δεκτό, εντός του ενιαίου χώρου που τείνει να γίνει ο χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, ότι το ίδιο αδίκημα που θίγει τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης παραγράφεται σε ένα κράτος μέλος ενώ μπορεί να οδηγήσει σε τελεσίδικη καταδίκη σε γειτονικό κράτος;

106. Επομένως, επειδή έχει ήδη ανακύψει τέτοια κατάσταση, είναι απαραίτητο να εναρμονισθούν οι κανόνες παραγραφής προκειμένου να διασφαλίζεται ισοδύναμη και ομοίμορφη προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης στο σύνολο των κρατών μελών και να αποφεύγεται η οιοσδήποτε ατιμωρησία των εγκληματιών διά της εκμεταλλεύσεως των ευνοϊκότερων για τα συμφέροντά τους ποινικών νομοθεσιών, όπερ θα δημιουργήσει κίνδυνο άγρας δωσιδικίας (forum shopping)³⁹.

107. Κατά τα λοιπά, εδώ και αρκετά χρόνια, η Επιτροπή επισημαίνει συνεχώς τις ελλείψεις του ισχύοντος συστήματος, το οποίο χαρακτηρίζεται από εξαιρετικά κατακερματισμένο νομικό πλαίσιο λόγω της ποικιλομορφίας των νομικών παραδόσεων και συστημάτων, της κυρώσεως της συμβάσεως ΠΟΣ από ορισμένα μόνον κράτη μέλη⁴⁰ και των πολιτικών προτεραιοτήτων των κρατών μελών στον τομέα του ποινικού δικαίου⁴¹. Λαμβανομένων υπόψη της κινητικότητας των εγκληματιών και των οφελών που αποκομίζουν από τις παράνομες δραστηριότητες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, καθώς και της συνακόλουθης περιπλοκότητας των διασυνοριακών ερευνών, η Επιτροπή εκτιμά πλέον ότι οι εθνικές προθεσμίες παραγραφής που εφαρμόζονται στον συγκεκριμένο τομέα είναι ακατάλληλες⁴².

108. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων και ακολουθώντας τη γραμμή της αρχής που διατύπωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ., εκτιμώ ότι το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι υποχρεώνει το εθνικό δικαστήριο, το οποίο ενεργεί ως δικαστήριο του κοινού δικαίου της Ένωσης, να μην εφαρμόζει την απόλυτη προθεσμία παραγραφής που προκύπτει από τον συνδυασμό των διατάξεων του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο

39 Βλ., επίσης, σημείο 93 της ειδικής εκθέσεως αριθ. 24/2015 του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου με τίτλο «Αντιμετώπιση της ενδοκοινοτικής απάτης στον τομέα του ΦΠΑ: ανάγκη για περαιτέρω δράση», όπου επισημαίνεται ότι «[η] απάτη στον τομέα του ΦΠΑ συνδέεται συχνά με το οργανωμένο έγκλημα. Τα έσοδα από την ενδοκοινοτική απάτη του αφανούς εμπόρου συνήθως επανεπενδύονται σε άλλες εγκληματικές δραστηριότητες. Αυτό απαιτεί την υιοθέτηση κοινής και πολυτομεακής προσέγγισης για την αντιμετώπιση της ενδοκοινοτικής απάτης στον τομέα του ΦΠΑ» (σ. 36).

40 Η σύμβαση ΠΟΣ δημιούργησε εκ των πραγμάτων καθεστώς πολλαπλών ταχυτήτων, το οποίο παράγει ένα μωσαϊκό διαφορετικών νομικών καταστάσεων, ανάλογα με το αν η σύμβαση έχει ή όχι ισχύ νόμου στο οικείο κράτος μέλος.

41 Βλ. Πράσινη Βίβλο της Επιτροπής, της 11ης Δεκεμβρίου 2001, σχετικά με την ποινική προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Κοινότητας και τη δημιουργία ευρωπαϊκής εισαγγελικής αρχής [COM(2001) 715 τελικό]· ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, της 26ης Μαΐου 2011, σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης με μέσα του ποινικού δικαίου με διοικητικές έρευνες, Μία ολοκληρωμένη πολιτική για τη διασφάλιση των χρημάτων των φορολογουμένων [COM(2011) 293 τελικό]· πρόταση οδηγίας ΠΟΣ· ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, της 17ης Ιουλίου 2013, Καλύτερη προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης: σύσταση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας και μεταρρύθμιση της Eurojust [COM(2013) 532 τελικό]· ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και τα εθνικά κοινοβούλια για την αναθεώρηση της πρότασης κανονισμού του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2013, σχετικά με τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας σε ό,τι αφορά την αρχή της επικουρικότητας, σύμφωνα με το πρωτόκολλο αριθ. 2 [COM(2013) 851 τελικό], (σημείο 2.3)· πρόταση κανονισμού του Συμβουλίου, της 17ης Ιουλίου 2013, σχετικά με τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας [COM(2013) 534 τελικό] (βλ., ιδίως, δημοσιονομικό δελτίο, σημείο 1.5, σ. 55) καθώς και σχέδιο κανονισμού, της 31ης Ιανουαρίου 2017, σχετικά με τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας (έγγραφο 5766/17)· και, τέλος, ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σύμφωνα με το άρθρο 294 παράγραφος 6 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τη θέση του Συμβουλίου σε πρώτη ανάγνωση όσον αφορά την έγκριση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την καταπολέμηση, μέσω του ποινικού δικαίου, της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης [COM(2017) 246 τελικό] (σημείο 3).

42 Βλ. αιτιολογική σκέψη 15 της προτάσεως οδηγίας ΠΟΣ, καθώς και έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής, διαθέσιμο μόνο στην αγγλική γλώσσα, Commission staff working paper to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Accompanying the document communication from the Commission on the protection of the financial interests of the European Union by criminal law and by administrative investigations: An integrated policy to safeguard taxpayers' money [SEC(2011) 621], της 26ης Μαΐου 2011 (σ. 3 και 4). Βλ., επίσης, έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, της 19ης Ιουλίου 2012, Προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Καταπολέμηση της απάτης, Ετήσια έκθεση για το 2011 [COM(2012) 408 τελικό], στην οποία η Επιτροπή επισημαίνει ότι το ποσοστό επιτυχίας των δίωξεων για αδικήματα εις βάρος του προϋπολογισμού της Ένωσης διαφέρει σημαντικά μεταξύ των κρατών μελών (από 14 % έως 80 %). Στην ενδέκατη έκθεση δραστηριοτήτων της, η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία καταπολέμησης της απάτης (OLAF) εξέτασε αναλυτικά τη συνέχεια που δόθηκε στις υποθέσεις της από τις δικαστικές αρχές των διαφόρων κρατών μελών σε βάθος δωδεκαετίας και διαπίστωσε σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών όσον αφορά την ικανότητά τους να περατώνουν τη δικαστική διερεύνηση και δίωξη αδικημάτων εις βάρος του προϋπολογισμού της ΕΕ εντός εύλογου χρονικού διαστήματος με την έκδοση καταδικαστικών αποφάσεων (σ. 42 έως 44 και, ιδίως, πίνακας σ. 43), η έκθεση διατίθεται στη διεύθυνση: https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/docs/body/rep_olaf_2010_en.pdf.

εδάφιο, του ποινικού κώδικα, εφόσον μια τέτοια ρύθμιση αποκλείει την επιβολή κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε περίπτωση βαρείας απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης ή προβλέπει μεγαλύτερες προθεσμίες παραγραφής σε περίπτωση βαρείας απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους απ' ό,τι στις περιπτώσεις απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.

109. Εκτιμώ επίσης ότι η έννοια της διακοπής της παραγραφής πρέπει να νοείται ως αυτοτελής έννοια του δικαίου της Ένωσης, κατά την οποία κάθε πράξη δώξεως, καθώς και κάθε πράξη που αποτελεί την αναγκαία επέκταση αυτής, διακόπτει την προθεσμία παραγραφής, από δε την πράξη αυτή αρχίζει να τρέχει νέα προθεσμία, ίδια με την αρχική, καταργουμένου του χρόνου παραγραφής που έχει ήδη παρέλθει.

B. Επί των προϋποθέσεων υπό τις οποίες τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να μην εφαρμόζουν τις συνδυασμένες διατάξεις του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα

1. Τα εφαρμοστέα κριτήρια

110. Βάσει των αρχών που διατύπωσε το Δικαστήριο στην απόφαση Taricco κ.λπ., τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν τις προβλεπόμενες στο άρθρο 160, τελευταίο εδάφιο, και στο άρθρο 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα διατάξεις, αν αυτές αποκλείουν «την επιβολή κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων βαρείας απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης»⁴³.

111. Τα κριτήρια βάσει των οποίων τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να μην εφαρμόζουν τις διατάξεις του ποινικού κώδικα είναι, όπως επισημαίνει το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο), αόριστα και γενικά. Ελλείπει κατευθυντήριων γραμμών ή οποιασδήποτε άλλης διευκρίνισης στην απόφαση Taricco κ.λπ., ο εθνικός δικαστής αδυνατεί όντως να κρίνει, μετά βεβαιότητας, πότε η προσβολή των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης πρέπει να χαρακτηρίζεται «βαρεία» και πότε η εφαρμογή των επίμαχων κανόνων περί παραπομπής θα έχει ως αποτέλεσμα να αποκλειστεί η «επιβολή κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων»⁴⁴.

112. Στο πλαίσιο εκκρεμούς ποινικής διαδικασίας, είναι πραγματικά δύσκολο στην πράξη να απαιτείται από τον εθνικό δικαστή να εκπληρώσει έναν σκοπό, όπως αυτός της καταπολεμήσεως των σχετικών με τον ΦΠΑ αδικημάτων, ζητώντας από αυτόν να μην εφαρμόζει κανόνα του ουσιαστικού ποινικού δικαίου του, σχετικό με την παραγραφή των εγκλημάτων και των ποινών, βάσει κριτηρίου το οποίο μπορεί, όντως, να φαίνεται ότι εισάγει ένα στοιχείο υποκειμενικότητας στο πλαίσιο της ζητούμενης εκτιμήσεως.

113. Το κριτήριο που διατυπώνεται στην απόφαση Taricco κ.λπ. βασίζεται στην ύπαρξη συστημικού κινδύνου ατιμωρησίας.

114. Η εκτίμηση του συστημικού χαρακτήρα μπορεί όντως να είναι λεπτό ζήτημα για το επιληφθέν της διαφοράς εθνικό δικαστήριο, στο μέτρο που ένα τέτοιο εγχείρημα μπορεί, εξωτερικά, να φαίνεται ότι εμπεριέχει ένα στοιχείο υποκειμενικότητας εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου.

43 Σκέψη 58 της αποφάσεως εκείνης. Η υπογράμμιση δική μου.

44 Σκέψη 58 της αποφάσεως εκείνης. Η υπογράμμιση δική μου.

115. Αναμφίβολα, η εκτίμηση του συστημικού χαρακτήρα μπορεί να προκύπτει από την εφαρμογή αντικειμενικών κριτηρίων ή σφαιρικής εκτιμήσεως από το ανώτατο ιταλικό δικαστήριο, η οποία επιβάλλεται στο σύνολο των εθνικών δικαστηρίων. Εντούτοις, από την ανταλλαγή επιχειρημάτων κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, δεν προκύπτει ότι μια τέτοια λύση είναι εφικτή λαμβανομένης υπόψη της εθνικής νομοθεσίας. Εξάλλου, η Ιταλική Δημοκρατία, της οποίας η στάση –αξίζει να σημειωθεί– χαρακτηρίζεται προδήλως από βούληση εξευρέσεως λύσεως προσαρμοσμένης και σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης, δεν μπόρεσε να παράσχει επαρκείς εγγυήσεις επί του σημείου αυτού.

116. Επομένως, προτείνω να βασίζεται η εν λόγω υποχρέωση μόνο στη φύση του αδικήματος, απόκειται δε στον νομοθέτη της Ένωσης να την καθορίσει.

117. Επισημαίνεται ότι, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για την έγκριση της προτάσεως οδηγίας ΠΟΣ, ο νομοθέτης της Ένωσης όρισε την έννοια του σοβαρού εγκλήματος εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, στα οποία περιλαμβάνονται επίσης οι σχετικές με τον ΦΠΑ απάτες, ως καλύπτουσα το σύνολο των αδικημάτων που εμφανίζουν σύνδεσμο με το έδαφος δύο ή περισσότερων κρατών μελών και συνεπάγονται ζημία συνολικού ύψους άνω του ελάχιστου ορίου των δέκα εκατομμυρίων ευρώ, όριο το οποίο υπόκειται σε ρήτρα αναθεωρήσεως⁴⁵.

2. Επί των διαχρονικών αποτελεσμάτων της υποχρέωσης που καθιέρωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ.

118. Σύμφωνα με τις αρχές που διατύπωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Taricco κ.λπ., ο εθνικός δικαστής οφείλει, εν ανάγκη, να μην εφαρμόζει τις συνδυασμένες διατάξεις του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα, στο πλαίσιο των εκκρεμών διαδικασιών, και τούτο προκειμένου να διασφαλίζεται, βάσει του άρθρου 325 ΣΛΕΕ, η αποτελεσματική κύρωση της διαπιστωθείσας απάτης.

119. Όπως προεκτέθηκε, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) εκτιμά ότι ο εθνικός δικαστής δεν μπορεί να συμμορφωθεί προς την εν λόγω υποχρέωση λαμβανομένων υπόψη της ιεραρχικής κατατάξεως και της εμβέλειας της αρχής της νομιμότητας στην ιταλική έννομη τάξη.

120. Συναφώς, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υποστηρίζει ότι το άρθρο 53 του Χάρτη επιτρέπει στην Ιταλική Δημοκρατία να εφαρμόζει το δικό της επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στο μέτρο που είναι υψηλότερο εκείνου που απορρέει από την ερμηνεία του άρθρου 49 του Χάρτη, και παρέχει επομένως στον εθνικό δικαστή τη δυνατότητα να θέσει εκποδών την υποχρέωση που καθιέρωσε το Δικαστήριο.

121. Το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) παραπέμπει επίσης στο άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ για να υποστηρίξει ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί να επιβάλει μια τέτοια εφαρμογή χωρίς να θίξει την εθνική και, ιδίως, τη συνταγματική ταυτότητα της Ιταλικής Δημοκρατίας.

122. Δεν συμμερίζομαι την ερμηνεία του Corte costituzionale (Συνταγματικού Δικαστηρίου).

⁴⁵ Στην αιτιολογική σκέψη 14 της προτάσεως οδηγίας ΠΟΣ, η Επιτροπή εκτίμησε ότι ο ορισμός των περιπτώσεων βαρείας απάτης πρέπει να γίνεται «σε συνάρτηση με μια συγκεκριμένη ελάχιστη συνολική ζημία, εκφρασμένη σε χρήμα, που πρέπει να έχει προκληθεί από την εγκληματική συμπεριφορά κατά του ενωσιακού [...] προϋπολογισμού».

α) Η εμβέλεια της αρχής της νομιμότητας στο δίκαιο της Ένωσης

123. Πρώτον, είναι γνωστό ότι η κύρωση της προσβολής των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης και ότι ο εθνικός δικαστής οφείλει να διασφαλίζει την αποτελεσματικότητα του εν λόγω δικαίου και, ιδίως, του πρωτογενούς δικαίου.

124. Στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης, η αρχή της νομιμότητας κατοχυρώνεται στο άρθρο 49 του Χάρτη. Βάσει του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, η διάταξη του άρθρου 49 εφαρμόζεται στα κράτη μέλη μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, όπως συμβαίνει εν προκειμένω.

125. Κατά τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη⁴⁶, το άρθρο 49, παράγραφοι 1 (εκτός της τελευταίας περιόδου) και 2, αντιστοιχεί στο άρθρο 7 της ΕΣΔΑ. Κατά το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, στον βαθμό που ο Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση, ενώ η εν λόγω διάταξη του Χάρτη δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.

126. Στις σκέψεις 54 έως 56 της απόφασης Taricco κ.λπ., το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η αρχή που κατοχυρώνεται στο άρθρο 49 του Χάρτη καλύπτει μόνο τον ορισμό των αδικημάτων, καθώς και το επίπεδο των επιβαλλόμενων σε αυτά ποινών. Επομένως, το Δικαστήριο έκρινε ότι, στο μέτρο που η εν λόγω αρχή δεν εκτείνεται στον καθορισμό των προθεσμιών παραγραφής, η αρχή δεν αντιτίθεται στην εφαρμογή από τον εθνικό δικαστή, σε εκκρεμή διαδικασία, προθεσμίας παραγραφής μεγαλύτερης από εκείνη που προβλεπόταν κατά τον χρόνο τελέσεως του αδικήματος.

127. Η εκτίμηση αυτή συνάδει με τη νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την εμβέλεια της αρχής της νομιμότητας.

128. Οι γενικές αρχές που αφορούν την εφαρμογή των κανόνων περί παραγραφής ανακεφαλαιώθηκαν από το ΕΔΔΑ στην απόφαση που εξέδωσε στην υπόθεση Coëme κ.λπ. κατά Βελγίου⁴⁷ και επικυρώθηκαν πρόσφατα στις αποφάσεις που εξέδωσε στις υποθέσεις Previti κατά Ιταλίας⁴⁸ και Borcea κατά Ρουμανίας⁴⁹.

129. Το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει την αρχή της νομιμότητας: «[κ]αίτοι απαγορεύει ειδικότερα την επέκταση του πεδίου εφαρμογής των υφιστάμενων αδικημάτων σε πραγματικά περιστατικά τα οποία δεν συνιστούσαν προηγουμένως αδικήματα, επιβάλλει επίσης να μην εφαρμόζεται το ποινικό δίκαιο διασταλτικώς εις βάρος του κατηγορουμένου, για παράδειγμα, κατ' αναλογία. Επομένως, ο νόμος πρέπει να ορίζει σαφώς τις αξιόποινες πράξεις και τις ποινές με τις οποίες τιμωρούνται οι πράξεις αυτές. Η προϋπόθεση αυτή πληρούται, όταν ο πολίτης έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει, με βάση το γράμμα της σχετικής διατάξεως και, εν ανάγκη, χάρη στην ερμηνεία που της έχει δοθεί από τα δικαστήρια, ποιες πράξεις ή παραλείψεις στοιχειοθετούν την ποινική ευθύνη του»⁵⁰.

46 Βλ. τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ 2007, C 303, σ. 17).

47 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Ιουνίου 2000, CE:ECHR:2000:0622JUD003249296.

48 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 12ης Φεβρουαρίου 2013, CE:ECHR:2013:0212DEC000184508.

49 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Σεπτεμβρίου 2015, CE:ECHR:2015:0922DEC005595914.

50 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Ιουνίου 2000, Coëme κ.λπ. κατά Βελγίου, CE:ECHR:2000:0622JUD003249296, § 145.

130. Κατά το ΕΔΔΑ, «οι κανόνες περί αναδρομικότητας που προβλέπονται στο άρθρο 7 [της ΕΣΔΑ] εφαρμόζονται μόνο στις διατάξεις που ορίζουν τις αξιόποινες πράξεις και τις ποινές με τις οποίες τιμωρούνται οι πράξεις αυτές»⁵¹. Επομένως, το ΕΔΔΑ εκτιμά ότι απόκειται σε αυτό να διασφαλίζει ότι, «όταν ο κατηγορούμενος τέλεσε την πράξη που οδήγησε στη δίωξη και, ενδεχομένως, στην καταδίκη, υφίστατο νομική διάταξη η οποία καθιστούσε την πράξη αξιόποινη και ότι η επιβληθείσα ποινή δεν υπερέβη τα όρια που καθορίζονται στην εν λόγω διάταξη»⁵².

131. Αντιθέτως, στην απόφαση Cöeme κ.λπ. κατά Βελγίου⁵³, το ΕΔΔΑ έκρινε εύλογη την εφαρμογή από τα εθνικά δικαστήρια της αρχής *tempus regit actum* όσον αφορά τους δικονομικούς κανόνες και, συγκεκριμένα, την άμεση εφαρμογή στις εκκρεμείς διαδικασίες των νόμων για την τροποποίηση των κανόνων περί παραγραφής.

132. Κατά το ΕΔΔΑ, η άμεση εφαρμογή νόμου ο οποίος επιμηκύνει τις προθεσμίες παραγραφής δεν θίγει το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ, «δεδομένου ότι η εν λόγω διάταξη δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως αποκλειούσα, λόγω της άμεσης εφαρμογής δικονομικού κανόνα, την επιμήκυνση των προθεσμιών παραγραφής όταν οι προσαπτόμενες πράξεις δεν παραγράφηκαν ποτέ»⁵⁴. Επομένως, το ΕΔΔΑ χαρακτήρισε τους κανόνες περί παραγραφής «δικονομικούς κανόνες». Το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι οι κανόνες περί παραγραφής δεν ορίζουν τις αξιόποινες πράξεις και τις ποινές με τις οποίες τιμωρούνται οι πράξεις αυτές και μπορούν να ερμηνευθούν ως θέτοντες προϋπόθεση για την εξέταση της υποθέσεως⁵⁵.

133. Επομένως, στην απόφαση Previtì κατά Ιταλίας⁵⁶, το ΕΔΔΑ χαρακτήρισε δικονομικούς τους νέους κανόνες περί παραγραφής που θεσπίστηκαν με τον νόμο πρώην Cirielli. Υπενθυμίζεται ότι οι ριζικές τροποποιήσεις που επέφερε ο ίδιος αυτός νόμος τέθηκαν εν αμφιβόλω στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Taricco κ.λπ. και μας ενδιαφέρουν, επομένως, εν προκειμένω.

134. Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Previtì κατά Ιταλίας⁵⁷, το ΕΔΔΑ κλήθηκε ειδικότερα να εκτιμήσει αν οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες εφαρμόστηκαν οι νέες προθεσμίες παραγραφής ήταν σύμφωνες προς τις απαιτήσεις του άρθρου 7 της ΕΣΔΑ. Στην υπόθεση εκείνη, ο προσφεύγων, του οποίου η αίτηση αναιρέσεως εκκρεμούσε, παραπονέθηκε ότι δεν μπόρεσε να επωφεληθεί της προβλεπόμενης για το αδίκημα της διαφθοράς συντμήσεως της προθεσμίας παραγραφής, η οποία μειώθηκε από δεκαπέντε σε οκτώ έτη. Συγκεκριμένα, βάσει του προβλεπόμενου από τον νομοθέτη μεταβατικού καθεστώτος, οι νέες ευνοϊκότερες για τον κατηγορούμενο διατάξεις περί παραγραφής εφαρμόζονταν σε κάθε εκκρεμή διαδικασία κατά την ημερομηνία ενάρξεως ισχύος του νόμου, εξαιρουμένων, εντούτοις, των εκκρεμών διαδικασιών ενώπιον του Corte di cassazione (Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου), με αποτέλεσμα να αποκλείεται εκ των πραγμάτων ο προσφεύγων από τις ευνοϊκές συνέπειές τους.

135. Το ζήτημα ήταν, επομένως, να καθορισθεί αν οι διατάξεις που ορίζουν τις προθεσμίες παραγραφής υπόκεινται, όπως και οι διατάξεις που ορίζουν τις αξιόποινες πράξεις και τις ποινές με τις οποίες τιμωρούνται οι πράξεις αυτές, σε ειδικούς κανόνες αναδρομικότητας, οι οποίοι περιλαμβάνουν την αρχή της αναδρομικής ισχύος του επεικέστερου ποινικού κανόνα.

51 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Σεπτεμβρίου 2015, Borcea κατά Ρουμανίας, CE:ECHR:2015:0922DEC005595914, § 60.

52 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Ιουνίου 2000, Cöeme κ.λπ. κατά Βελγίου, CE:ECHR:2000:0622JUD003249296, § 145.

53 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Ιουνίου 2000, CE:ECHR:2000:0622JUD003249296.

54 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Σεπτεμβρίου 2015, CE:ECHR:2015:0922DEC005595914, § 64.

55 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 12ης Φεβρουαρίου 2013, Previtì κατά Ιταλίας, CE:ECHR:2013:0212DEC000184508, § 80. Για τον χαρακτηρισμό διατάξεως ως επιπτώσας στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο ή στο δικονομικό ποινικό δίκαιο, το ΕΔΔΑ εξετάζει σε ποιο μέτρο η εν λόγω διάταξη επηρεάζει τον χαρακτηριστικό του αδικήματος ή τη βαρύτητα της ποινής. Στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 17ης Σεπτεμβρίου 2009, Scoppola κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2009:0917JUD001024903, §§ 110 έως 113), αφού επισήμανε ότι διάταξη η οποία χαρακτηριζόταν στο εθνικό δίκαιο ως δικονομική είχε αντίκτυπο στη βαρύτητα της επιβληθείσας ποινής, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η εν λόγω διάταξη ενέπιπτε στην πραγματικότητα στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο και ότι εφαρμόζονταν σε αυτήν η τελευταία φράση του άρθρου 7, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ.

56 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 12ης Φεβρουαρίου 2013, CE:ECHR:2013:0212DEC000184508.

57 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 12ης Φεβρουαρίου 2013, CE:ECHR:2013:0212DEC000184508.

136. Επομένως, προκειμένου να απαντήσει στο ερώτημα αυτό και να εκτιμήσει το βάσιμο της αιτιάσεως που αντλήθηκε από την παράβαση του άρθρου 7 της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ εξέτασε αν ο νόμος πρώην Cirielli περιείχε διατάξεις ουσιαστικού ποινικού δικαίου.

137. Η απάντηση του ΕΔΔΑ ήταν αρνητική και χαρακτήρισε «δικονομικούς κανόνες» τις νομοθετικές τροποποιήσεις που επέφερε ο νόμος πρώην Cirielli.

138. Συγκεκριμένα, ακολουθώντας την πάγια νομολογική γραμμή του, το ΕΔΔΑ υπενθύμισε ότι οι κανόνες περί παραγραφής, στο μέτρο που δεν καθορίζουν τις αξιόπινες πράξεις και τις ποινές με τις οποίες τιμωρούνται οι πράξεις αυτές, μπορούν να ερμηνευθούν ως θέτοντες απλή προϋπόθεση για την εξέταση της υποθέσεως και μπορούν, επομένως, να χαρακτηρισθούν «δικονομικοί κανόνες»⁵⁸.

139. Επομένως, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, εν αντιθέσει προς τις διατάξεις που ορίζουν τις αξιόπινες πράξεις και τις ποινές με τις οποίες τιμωρούνται οι πράξεις αυτές⁵⁹, δεν αντιβαίνει στο άρθρο 7 της ΕΣΔΑ η άμεση εφαρμογή νόμου στις εκκρεμείς διαδικασίες (*tempus regit actum*) ο οποίος επιμηκύνει τις προθεσμίες παραγραφής, όταν οι προσαπτόμενες πράξεις δεν παραγράφηκαν ποτέ⁶⁰ και απουσία οποιασδήποτε αυθαιρέσις⁶¹.

140. Στο μέτρο που οι κανόνες παραγραφής που θέσπισε ο νόμος πρώην Cirielli έπρεπε να χαρακτηρισθούν «δικονομικοί κανόνες» και που το μεταβατικό καθεστώς δεν φαινόταν ούτε αδικαιολόγητο ούτε αυθαίρετο, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι καμία διάταξη της ΕΣΔΑ δεν εμποδίζει τον Ιταλό νομοθέτη να προβλέψει την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων στις εκκρεμείς κατά την έναρξη ισχύος του νόμου διαδικασίες.

141. Με βάση τα προεκτεθέντα, εκτιμώ ότι, λαμβανομένων υπόψη του γράμματος του άρθρου 49 του Χάρτη και της νομολογίας του ΕΔΔΑ σχετικά με την εμβέλεια της αρχής της νομιμότητας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 της ΕΣΔΑ, ο εθνικός δικαστής δεν εμποδίζεται, στο πλαίσιο της εφαρμογής των υποχρεώσεων που υπέχει βάσει του δικαίου της Ένωσης, να μην εφαρμόζει στις εκκρεμείς διαδικασίες τις προβλεπόμενες στο άρθρο 160, τελευταίο εδάφιο, και στο άρθρο 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα διατάξεις.

142. Το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υποστηρίζει επίσης ότι οι αρχές που διατυπώνονται στην απόφαση Taricco κ.λπ. δεν συνάδουν με τις προβλεπόμενες στο άρθρο 7 της ΕΣΔΑ απαιτήσεις και, ιδίως, με την απαίτηση προβλεψιμότητας, στο μέτρο που οι ενδιαφερόμενοι δεν μπόρεσαν να προβλέψουν ευλόγως, λαμβανομένου υπόψη του ισχύοντος κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών κανονιστικού πλαισίου, ότι το δίκαιο της Ένωσης, και ιδίως το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, θα επέβαλε στον δικαστή να μην εφαρμόσει το άρθρο 160, τελευταίο εδάφιο, και το άρθρο 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα⁶².

143. Εντούτοις, φρονώ ότι οι ενδιαφερόμενοι δεν μπορούσαν να μην γνωρίζουν ότι οι πράξεις που τους προσάπτονται σήμερα μπορούσαν να συνεπάγονται την ποινική ευθύνη τους και να οδηγήσουν, σε περίπτωση τελεσίδικης καταδίκης, στην επιβολή της προβλεπόμενης στον νόμο ποινής. Οι εν λόγω πράξεις συνιστούσαν αδικήματα κατά τον χρόνο τελέσεώς τους και οι ποινές δεν θα είναι βαρύτερες από εκείνες που εφαρμόζονταν κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών. Κατά την άποψή μου, οι ενδιαφερόμενοι δεν θα θιγούν, λόγω της εφαρμογής της επίμαχης υποχρεώσεως από τον εθνικό δικαστή, περισσότερο από όσο θίγονταν κατά τον χρόνο τελέσεως του αδικήματος.

58 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 12ης Φεβρουαρίου 2013, CE:ECHR:2013:0212DEC000184508, § 80.

59 Βάσει της νομολογίας του ΕΔΔΑ, οι κανόνες περί αναδρομικότητας που προβλέπονται στο άρθρο 7 της ΕΣΔΑ εφαρμόζονται μόνο στις διατάξεις που ορίζουν τις αξιόπινες πράξεις και τις ποινές με τις οποίες τιμωρούνται οι πράξεις αυτές. Καταρχήν, δεν εφαρμόζονται στους δικονομικούς κανόνες, των οποίων την άμεση εφαρμογή το ΕΔΔΑ έκρινε εύλογη βάσει της αρχής *tempus regit actum*.

60 Βλ., ιδίως, απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Ιουνίου 2000, *Cöeme κατά Βελγίου*, CE:ECHR:2000:0622JUD003249296, § 149.

61 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 12ης Φεβρουαρίου 2013, *Previtì κατά Ιταλίας*, CE:ECHR:2013:0212DEC000184508, §§ 80 έως 85.

62 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Σεπτεμβρίου 2015, *Borcea κατά Ρουμανίας*, CE:ECHR:2015:0922DEC005595914, § 59.

β) Επί της εμβέλειας του άρθρου 53 του Χάρτη

144. Εν συνεχεία, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υποστηρίζει ότι η εφαρμογή της υποχρέωσης που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην απόφαση Taricco κ.λπ. αντιβαίνει στις διατάξεις του άρθρου 53 του Χάρτη.

145. Συγκεκριμένα, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) προτείνει να ερμηνευθεί το άρθρο 53 του Χάρτη ως επιτρέπον στην Ιταλική Δημοκρατία να εφαρμόζει το επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων το οποίο κατοχυρώνεται στο Σύνταγμά της, στο μέτρο που είναι υψηλότερο εκείνου που απορρέει από την ερμηνεία του άρθρου 49 του Χάρτη, και να επικαλείται το εν λόγω επίπεδο προστασίας για τη μη εφαρμογή της υποχρέωσης που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην απόφαση Taricco κ.λπ.

146. Η ερμηνεία αυτή θα απαλλάσσει τον εθνικό δικαστή από την επίμαχη υποχρέωση, στο μέτρο που επιβάλλει στον εθνικό δικαστή να μην εφαρμόζει τους επίμαχους κανόνες παραγραφής στο πλαίσιο των εκκρεμών διαδικασιών.

147. Επομένως, τα προδικαστικά ερωτήματα του Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) επιβάλλουν να διευκρινισθεί το εύρος της διακριτικής ευχέρειας που διαθέτουν τα κράτη μέλη όσον αφορά τον καθορισμό του επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που επιθυμούν να διασφαλίζεται στο πλαίσιο της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.

1) Προκαταρκτικές παρατηρήσεις⁶³

148. Καίτοι είναι αληθές ότι η ερμηνεία των δικαιωμάτων που προστατεύονται από τον Χάρτη πρέπει να τείνει προς υψηλό επίπεδο προστασίας, όπως μπορεί να συναγάγει κανείς από το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη καθώς και από τις επεξηγήσεις που αφορούν το άρθρο 52, παράγραφος 4, αυτού, πρέπει, ωστόσο, να διευκρινιστεί ότι το επίπεδο αυτό πρέπει να είναι «προσαρμοσμένο στο δίκαιο της Ένωσης», όπως άλλωστε επισημαίνεται στις ίδιες αυτές επεξηγήσεις.

149. Πρόκειται όντως για την υπενθύμιση μιας αρχής η οποία έχει αποτελέσει προ πολλού τον γνώμονα για την ερμηνεία των θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός της Ένωσης, και σύμφωνα με την οποία η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός της Ένωσης πρέπει να εξασφαλίζεται εντός του πλαισίου και της δομής και των στόχων της Ένωσης⁶⁴. Υπό την έννοια αυτή, δεν στερείται σημασίας το γεγονός ότι στο προοίμιο του Χάρτη γίνεται μνεία των βασικών στόχων της Ένωσης, μεταξύ των οποίων και η δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης.

150. Επομένως, δεν είναι δυνατό να περιστρέφεται η συζήτηση αποκλειστικά γύρω από το υψηλότερο ή χαμηλότερο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι επιταγές που ανάγονται στη δράση της Ένωσης και στην ιδιαιτερότητα του δικαίου της.

151. Τα θεμελιώδη δικαιώματα που χρήζουν προστασίας και το επίπεδο προστασίας που πρέπει να τους παρέχεται αντανακλούν τις επιλογές μιας συγκεκριμένης κοινωνίας όσον αφορά την ορθή ισορροπία που πρέπει να επιτευχθεί μεταξύ των συμφερόντων των ατόμων και των συμφερόντων του κοινωνικού συνόλου στο οποίο ανήκουν. Η σχετική επιλογή συνδέεται στενά με αξιολογήσεις που προσιδιάζουν στην οικεία έννομη τάξη, ιδίως σε συνάρτηση με το κοινωνικό, πολιτιστικό και ιστορικό πλαίσιο αυτής και, επομένως, δεν είναι δυνατό να προβάλλεται αυτομάτως υπό άλλες συγκυρίες.

⁶³ Οι παρατηρήσεις αυτές εκτίθενται στα σημεία 106 έως 112 των προτάσεων μου στην υπόθεση Melloni (C-399/11, EU:C:2012:600).

⁶⁴ Βλ. απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1970, Internationale Handelsgesellschaft (11/70, EU:C:1970:114, σκέψη 4).

152. Συνεπώς, το να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 53 του Χάρτη επιτρέπει στα κράτη μέλη να εφαρμόζουν, στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, τον δικό τους συνταγματικό κανόνα, που εγγυάται υψηλότερο επίπεδο προστασίας του οικείου θεμελιώδους δικαιώματος, θα σήμαινε ότι αγνοείται το γεγονός ότι το έργο του προσδιορισμού του επιθυμητού επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων εξαρτάται σημαντικά από το πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιείται.

153. Επομένως, ακόμη και αν ο στόχος είναι να επιδιώκεται υψηλό επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η ιδιαιτερότητα του δικαίου της Ένωσης έχει ως συνέπεια ότι το επίπεδο προστασίας που προκύπτει από την ερμηνεία ενός εθνικού Συντάγματος δεν καθίσταται αυτόματα το επίπεδο που θα ισχύσει στην Ένωση ούτε μπορεί αυτόματα να αντιτάσσεται στις εφαρμοστέες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης.

154. Όσον αφορά τον προσδιορισμό του επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που πρέπει να διασφαλίζεται εντός της έννομης τάξεως της Ένωσης, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα συγκεκριμένα συμφέροντα που διαπνέουν τη δράση της Ένωσης. Πρόκειται, ιδίως, για την αναγκαιότητα ενιαίας εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης και για τις δεσμεύσεις που συνδέονται με τη δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Τα ειδικά αυτά συμφέροντα οδηγούν σε προσαρμογές του επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων ανάλογα με τα εκάστοτε συμφέροντα που πρέπει να ληφθούν υπόψη.

2) Εκτίμηση

155. Κατά την άποψή μου, για τους ίδιους λόγους που εξέθεσε το Δικαστήριο στην απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Melloni⁶⁵, η ερμηνεία του άρθρου 53 του Χάρτη που προτείνει το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) δεν μπορεί να γίνει δεκτή.

156. Μια τέτοια ερμηνεία θίγει ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό της έννομης τάξεως της Ένωσης, ήτοι την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης. Ειδικότερα, η συγκεκριμένη ερμηνεία παρέχει τη δυνατότητα σε κράτος μέλος να αρνείται την εφαρμογή υποχρέωσης που καθιέρωσε το Δικαστήριο, η οποία συνάδει απολύτως με τον Χάρτη, εφόσον η εν λόγω υποχρέωση δεν σέβεται το υψηλότερο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που εγγυάται το Σύνταγμα του εν λόγω κράτους.

157. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο υπενθύμισε στην απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Melloni⁶⁶, ότι, δυνάμει της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος επικαλείται διατάξεις του εθνικού δικαίου, έστω και συνταγματικής φύσεως, δεν μπορεί να θίγει την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης στην επικράτεια του εν λόγω κράτους⁶⁷.

158. Το άρθρο 53 του Χάρτη επιβεβαιώνει ότι, όταν πράξη της Ένωσης υπαγορεύει την εφαρμογή εθνικών μέτρων, είναι καταρχήν θεμιτό οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια να εφαρμόζουν τα κατοχυρωμένα στα Συντάγματά τους θεμελιώδη δικαιώματα. Εντούτοις, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η εν λόγω εφαρμογή δεν πρέπει να θέτει υπό διακύβευση την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης, περιλαμβανομένου του Χάρτη⁶⁸.

159. Στις προτάσεις μου στην υπόθεση Melloni⁶⁹, γίνεται διάκριση μεταξύ των καταστάσεων κατά τις οποίες έχει καθοριστεί στο επίπεδο της Ένωσης ο βαθμός προστασίας που πρέπει να διασφαλίζεται σε ένα θεμελιώδες δικαίωμα κατά τη θέση σε εφαρμογή μιας δράσεως της Ένωσης και των καταστάσεων όπου το εν λόγω επίπεδο προστασίας δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο κοινού προσδιορισμού.

65 C-399/11, EU:C:2013:107.

66 C-399/11, EU:C:2013:107.

67 Όπ.π., σκέψη 59 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

68 Σκέψη 60 της αποφάσεως της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Melloni (C-399/11, EU:C:2013:107).

69 C-399/11, EU:C:2012:600.

160. Στην πρώτη περίπτωση, υποστήριξα ότι η επίκληση *a posteriori* εκ μέρους κράτους μέλους της διατηρήσεως του υψηλότερου επιπέδου προστασίας του έχει ως συνέπεια την ανατροπή της ισορροπίας που έχει επιτύχει ο νομοθέτης της Ένωσης και, συνεπώς, την παρακώλυση της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Συγκεκριμένα, το επίπεδο προστασίας καθορίστηκε κατά τρόπο ώστε να ανταποκρίνεται στους στόχους της οικείας δράσεως της Ένωσης. Επομένως, αντανακλά την ισορροπία μεταξύ της ανάγκης να εξασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα της δράσεως της Ένωσης και της ανάγκης να προστατευθούν επαρκώς τα θεμελιώδη δικαιώματα.

161. Αντιθέτως, στη δεύτερη περίπτωση, τα κράτη μέλη έχουν μεγαλύτερη διακριτική ευχέρεια να εφαρμόσουν, εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, το επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που επιθυμούν να διασφαλίσουν εντός της εθνικής έννομης τάξεως. Εντούτοις, τόνισα ότι το εν λόγω επίπεδο προστασίας πρέπει να συμβιβάζεται με την απρόσκοπτη εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης και να μη θίγει άλλα θεμελιώδη δικαιώματα που προστατεύονται βάσει του δικαίου της Ένωσης.

162. Βάσει του άρθρου 325 ΣΛΕΕ, η προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης απαιτεί τη λήψη εθνικών μέτρων εφαρμογής. Αυτά πρέπει να διασφαλίζουν, σύμφωνα με τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, την καταστολή των αδικημάτων εις βάρος των εν λόγω συμφερόντων διά της επιβολής ποινικών κυρώσεων, οι οποίες πρέπει να είναι αποτελεσματικές και αποτρεπτικές. Εν προκειμένω, επιβάλλοντας στα εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζουν στο πλαίσιο εκκρεμών διαδικασιών τους επίμαχους κανόνες περί παραγραφής, το Δικαστήριο τείνει να εγγυάται τον συγκεκριμένο στόχο με σεβασμό του άρθρου 49 του Χάρτη και σύμφωνα με την αναγνωρισμένη εμβέλεια της αρχής της νομιμότητας κατά το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ.

163. Αναμφίβολα, δεν υφίσταται, επί του παρόντος, κοινός ορισμός στο επίπεδο της Ένωσης της εμβέλειας που πρέπει να έχει η αρχή της νομιμότητας και του βαθμού προστασίας που πρέπει να παρέχεται, στο πλαίσιο αυτό, στο πρόσωπο κατά του οποίου έχει ασκηθεί δίωξη όταν τίθεται εν αμφιβόλω η εφαρμογή των κανόνων περί παραγραφής⁷⁰. Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη διαθέτουν, καταρχήν, μεγαλύτερη διακριτική ευχέρεια για την εφαρμογή υψηλότερου επιπέδου προστασίας, υπό την προϋπόθεση, εντούτοις, ότι το εν λόγω επίπεδο προστασίας διασφαλίζει την υπεροχή και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης.

164. Εντούτοις, πρέπει να τονιστούν τρία σημεία.

165. Πρώτον, καίτοι οι κανόνες περί παραγραφής δεν αποτελούν ακόμη αντικείμενο εναρμονίσεως, η αρχή της εύλογης προθεσμίας που προβλέπεται στο άρθρο 47, παράγραφος 2, του Χάρτη αποτελεί, όπως και η νομοθετική πράξη στην οποία κατοχυρώνεται, το αρχέτυπο του εναρμονισμένου κανόνα ο οποίος μπορεί να προβληθεί ευθέως.

166. Δεύτερον, η εφαρμογή του επιπέδου προστασίας που προβλέπεται στο άρθρο 25, παράγραφος 2, του ιταλικού Συντάγματος, την οποία προβάλλει το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο), θίγει την υπεροχή του δικαίου της Ένωσης στο μέτρο που εμποδίζει την εκπλήρωση υποχρεώσεως που καθιέρωσε το Δικαστήριο, η οποία όχι μόνο συνάδει με τον Χάρτη, αλλά είναι επίσης σύμφωνη με τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

⁷⁰ Τείνουμε προς μια τέτοια εναρμόνιση του εν λόγω επιπέδου προστασίας στο πλαίσιο της προτάσεως οδηγίας ΠΟΣ και της συστάσεως Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, με τον κοινό ορισμό της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, καθώς και με την εναρμόνιση των εφαρμοστέων κυρώσεων και κανόνων περί παραγραφής. Δεδομένου ότι τα ως άνω κείμενα δεν εξετάζουν το ζήτημα της δικονομικής ή ουσιαστικής φύσεως των κανόνων περί παραγραφής και, επομένως, δεν επιλύουν το ζήτημα της αναδρομικότητας αυτών, το θέμα θα πρέπει κατ' ανάγκη να εξεταστεί από τον νομοθέτη της Ένωσης ή από το Δικαστήριο, προκειμένου να διασφαλίζεται η αναγκαία ομοιόμορφη εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης και να λαμβάνονται υπόψη οι επιταγές που σχετίζονται με την οικοδόμηση ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Στην περίπτωση αυτή, θα τεθεί το ερώτημα αν θα εφαρμοσθεί η ερμηνεία του ΕΔΔΑ, ώστε η ερμηνεία του άρθρου 49 του Χάρτη να είναι σύμφωνη με την αναγνωρισμένη εμβέλεια της αρχής που κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 της ΕΣΔΑ, υπενθυμίζεται δε ότι το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι κανόνες περί παραγραφής είναι δικονομικοί κανόνες, οι οποίοι μπορούν να εφαρμόζονται άμεσα στις εκκρεμείς διαδικασίες βάσει της αρχής *tempus regit actum*, εφόσον η εν λόγω εφαρμογή είναι εύλογη και δεν είναι αυθαίρετη.

167. Τέλος, τρίτον, η εν λόγω εφαρμογή θίγει την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης στο μέτρο που τα επίμαχα αδικήματα εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης δεν θα μπορέσουν να αποτελέσουν αντικείμενο τελεσίδικης καταδίκης, λόγω της απόλυτης προθεσμίας παραγραφής, και θα παραμείνουν, επομένως, ατιμώρητα.

168. Ως εκ τούτου, εκτιμώ ότι το άρθρο 53 του Χάρτη δεν επιτρέπει στη δικαστική αρχή κράτους μέλους να αρνείται την εκτέλεση της υποχρέωσης που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην απόφαση Taricco κ.λπ. με την αιτιολογία ότι η εν λόγω υποχρέωση δεν σέβεται το υψηλότερο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων το οποίο κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα του εν λόγω κράτους.

γ) Επί του σεβασμού της συνταγματικής ταυτότητας της Ιταλικής Δημοκρατίας

169. Το τρίτο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου αφορά την εμβέλεια του άρθρου 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ.

170. Ειδικότερα, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υποστηρίζει ότι η υποχρέωση που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην απόφαση Taricco κ.λπ., στο μέτρο που παραβιάζει υπέρτατη αρχή της συνταγματικής τάξεώς της, ήτοι της αρχής της νομιμότητας, μπορεί να θίγει την εθνική, και ιδίως τη συνταγματική, ταυτότητα της Ιταλικής Δημοκρατίας.

171. Το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) υπογραμμίζει ότι δεν μπορεί να θεωρείται ότι το δίκαιο της Ένωσης, όπως και κάθε ερμηνεία του εν λόγω δικαίου από το Δικαστήριο, επιβάλλει στο κράτος μέλος να παραιτηθεί από τις υπέρτατες αρχές της συνταγματικής τάξεώς του, οι οποίες καθορίζουν την εθνική του ταυτότητα. Επομένως, η εφαρμογή αποφάσεως του Δικαστηρίου θα εξαρτάται πάντοτε από τη συμβατότητα αυτής με τη συνταγματική τάξη του κράτους μέλους, η οποία θα πρέπει να εκτιμάται από τις εθνικές αρχές και, εν προκειμένω, στην Ιταλία, από το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο).

172. Η θέση που προτείνω στο Δικαστήριο να υιοθετήσει στην παρούσα υπόθεση δεν συνεπάγεται άρνηση της ανάγκης λήψεως υπόψη της εθνικής ταυτότητας των κρατών μελών, της οποίας έκφραση αποτελεί ασφαλώς η συνταγματική ταυτότητά τους⁷¹.

173. Συγκεκριμένα, είναι γνωστό ότι η Ένωση υποχρεούται, όπως προβλέπεται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ, να σέβεται την εθνική ταυτότητα των κρατών μελών, «που είναι συμφυής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική τους δομή».

174. Είναι επίσης γνωστό ότι στο προοίμιο του Χάρτη υπενθυμίζεται ότι, στις δράσεις που αναλαμβάνει, η Ένωση οφείλει να σέβεται την εθνική ταυτότητα των κρατών μελών.

175. Ως εκ τούτου, κράτος μέλος το οποίο εκτιμά ότι διάταξη του πρωτογενούς ή του παράγωγου δικαίου θίγει την εθνική του ταυτότητα μπορεί να την αμφισβητήσει επικαλούμενο τις προβλεπόμενες στο άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ διατάξεις.

176. Εντούτοις, εκτιμώ ότι δεν συντρέχει τέτοια περίπτωση εν προκειμένω.

⁷¹ Βλ., ιδίως, για το θέμα αυτό, Simon, D., «L'identité constitutionnelle dans la jurisprudence de l'Union européenne», *L'identité constitutionnelle saisie par les juges en Europe*, Éditions A. Pedone, Παρίσι, 2011, σ. 27· Constantinesco, V., «La confrontation entre identité constitutionnelle européenne et identités constitutionnelles nationales, convergence ou contradiction? Contrepoint ou hiérarchie?», *L'Union européenne: Union de droit, Union des droits – Mélanges en l'honneur de Philippe Manin*, Éditions A. Pedone, Παρίσι, 2010, σ. 79, και, στο ίδιο έργο, Mouton, J.-D., «Réflexions sur la prise en considération de l'identité constitutionnelle des États membres de l'Union européenne», σ. 145.

177. Καταρχάς, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η επίκληση προσβολής είτε των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως έχουν διατυπωθεί από το Σύνταγμα κράτους μέλους, είτε των αρχών εθνικής συνταγματικής δομής δεν μπορεί να θίξει το κύρος πράξεως εκδοθείσας από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης ή την ισχύ της στο έδαφος του κράτους αυτού και τούτο προκειμένου να διαφυλάσσονται η ενότητα και η αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης. Επομένως, κατά πάγια νομολογία, το κύρος των εν λόγω πράξεων μπορεί να κριθεί μόνο με βάση το δίκαιο της Ένωσης⁷².

178. Επιπλέον, δεν είμαι πεπεισμένος ότι η άμεση εφαρμογή μεγαλύτερης προθεσμίας παραγραφής, ως αποτέλεσμα της εκτέλεσής της υποχρέωσης που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην απόφαση Taricco κ.λπ., μπορεί να θίγει την εθνική ταυτότητα της Ιταλικής Δημοκρατίας.

179. Ειδικότερα, δεν πρέπει να συγχέεται η έννοια μιας απαιτητικής αντίληψης της προστασίας ενός θεμελιώδους δικαιώματος με την προσβολή της εθνικής ταυτότητας ή, ακριβέστερα, της συνταγματικής ταυτότητας ενός κράτους μέλους. Ναι μεν πρόκειται εν προκειμένω για θεμελιώδες δικαίωμα προστατευόμενο από το ιταλικό Σύνταγμα, η σημασία του οποίου δεν πρέπει να υποτιμάται, αυτό εντούτοις δεν σημαίνει ότι τίθεται ζήτημα εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ.

180. Επιπλέον, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) δεν εκθέτει τους λόγους για τους οποίους πρέπει να αποδοθεί καθεστώς «υπέρτατης» αρχής της συνταγματικής τάξεως στο σύνολο των πτυχών της αρχής της νομιμότητας⁷³ ούτε τους λόγους για τους οποίους η άμεση εφαρμογή μεγαλύτερης προθεσμίας παραγραφής θα μπορούσε, επομένως, να θέτει εν αμφιβόλω τη συνταγματική ταυτότητα της Ιταλικής Δημοκρατίας.

181. Επισημαίνεται ότι στο ιταλικό Σύνταγμα οι χαρακτηριζόμενες ως «θεμελιώδεις» αρχές απαριθμούνται στα άρθρα 1 έως 12 αυτού, αποκλείοντας, επομένως, εκ προοιμίου την αρχή της νομιμότητας από αυτές.

182. Είναι γνωστό ότι η εμβέλεια και η ιεραρχική κατάταξη αρχής στην ιταλική συνταγματική τάξη μπορούν επίσης να καθορίζονται από τη συνταγματική νομολογία.

183. Εντούτοις, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) έχει ήδη βεβαιώσει ότι μόνο ο «σκληρός πυρήνας» θεμελιώδους αρχής μπορεί να δικαιολογεί την κίνηση της διαδικασίας των «εξ αντιδιαστολής ορίων», αποκλεισμένων των διάφορων θεσμών στους οποίους το δικαίωμα αυτό μπορεί να εκδηλωθεί και να διαμορφωθεί συγκεκριμένα ιστορικά και λόγω ιστορικών απαιτήσεων⁷⁴.

184. Σε πρόσφατη απόφαση, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) επιβεβαίωσε την προσέγγιση αυτή, επισημαίνοντας ότι οι «υπέρτατες» ή «θεμελιώδεις» αρχές της συνταγματικής τάξεως είναι εκείνες οι οποίες την προσδιορίζουν και αντιπροσωπεύουν τον «σκληρό πυρήνα» του ιταλικού Συντάγματος⁷⁵.

72 Βλ. απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1970, Internationale Handelsgesellschaft (11/70, EU:C:1970:114, σκέψη 3).

73 Ειδικότερα, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) (βλ. αποφάσεις 183/73, της 17ης Δεκεμβρίου 1973, και 170/84, της 8ης Ιουνίου 1984) αποδίδει στις θεμελιώδεις αρχές το καθεστώς που έχουν στη συνταγματική τάξη, παραπέμποντας ενίοτε σε «θεμελιώδεις αρχές» ή σε «υπέρτατες αρχές» της συνταγματικής τάξεως ή ακόμη σε «αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα του προσώπου», χωρίς σαφή διάκριση μεταξύ των εννοιών αυτών. Εντούτοις, φαίνεται ότι υφίσταται μια μη αμελητέα διαφορά, δεδομένου ότι, κατά το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο), η κύρωση διεθνούς συνθήκης εξαρτάται από τον σεβασμό του συνόλου των διατάξεων του ιταλικού Συντάγματος, ενώ η υπεροχή του δικαίου της Ένωσης εξαρτάται μόνο από τον σεβασμό των υπέρτατων αρχών του ιταλικού Συντάγματος.

74 Βλ. απόφαση του Corte costituzionale (Συνταγματικού Δικαστηρίου) 18/82, της 2ας Φεβρουαρίου 1982, σκέψη 4: «il diritto alla tutela giurisdizionale si colloca al dichiarato livello di principio supremo solo nel suo nucleo più ristretto ed essenziale» e «tale qualifica non può certo estendersi ai vari istituti in cui esso concretamente si estrinseca e secondo le mutevoli esigenze storicamente si atpeggia» (ελεύθερη μετάφραση: «το δικαίωμα δικαστικής προστασίας θεωρείται υπέρτατη αρχή μόνο όσον αφορά τον πιο περιορισμένο και ουσιώδη πυρήνα του» και «ο εν λόγω χαρακτηρισμός δεν μπορεί, βεβαίως, να επεκτείνεται στους διάφορους θεσμούς στους οποίους το εν λόγω δικαίωμα μπορεί να εκδηλώνεται και να διαμορφώνεται συγκεκριμένα λαμβανομένων υπόψη των διάφορων ιστορικών απαιτήσεων»).

75 Βλ. συναφώς, απόφαση του Corte costituzionale (Συνταγματικού Δικαστηρίου) 238/2014, της 22ας Οκτωβρίου 2014, σκέψη 3.2.

185. Εξάλλου, στα σημεία 10 και 11 των παρατηρήσεων που κατέθεσε στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 16ης Ιουνίου 2015, Gauweiler κ.λπ.⁷⁶, και, ιδίως, στις επεξηγήσεις της όσον αφορά την κίνηση της διαδικασίας των «εξ αντιδιαστολής ορίων», η Ιταλική Δημοκρατία διευκρίνισε ότι οι υπέρτατες ή θεμελιώδεις αρχές της συνταγματικής τάξεώς της, των οποίων η παραβίαση από πράξη του δικαίου της Ένωσης θα δικαιολογούσε την κίνηση της εν λόγω διαδικασίας⁷⁷, αντιστοιχούν στις ουσιώδεις συνταγματικές εγγυήσεις, όπως ο δημοκρατικός χαρακτήρας της Ιταλικής Δημοκρατίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 1 του ιταλικού Συντάγματος ή η αρχή της ισότητας που προβλέπεται στο άρθρο 3 του ιταλικού Συντάγματος, και δεν περιλαμβάνουν δικονομικές εγγυήσεις, όσο σημαντικές και αν είναι αυτές.

186. Επομένως, λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, δεν είμαι πεπεισμένος ότι η υποχρέωση που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην υπόθεση Taricco κ.λπ., στο μέτρο που έχει ως αποτέλεσμα να εφαρμόζει αμέσως ο εθνικός δικαστής σε εκκρεμή διαδικασία προθεσμία παραγραφής μεγαλύτερη από την προβλεπόμενη στον ισχύοντα κατά τον χρόνο τελέσεως του αδικήματος νόμο, μπορεί να θίγει την εθνική ταυτότητα της Ιταλικής Δημοκρατίας.

187. Ως εκ τούτου, λαμβανομένων υπόψη των ως άνω παρατηρήσεων, εκτιμώ ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ δεν επιτρέπει στη δικαστική αρχή κράτους μέλους να αρνείται την εκτέλεση της υποχρέωσης που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην υπόθεση Taricco κ.λπ. με την αιτιολογία ότι η άμεση εφαρμογή σε εκκρεμή διαδικασία προθεσμίας παραγραφής μεγαλύτερης από την προβλεπόμενη στον ισχύοντα κατά τον χρόνο τελέσεως του αδικήματος νόμο θα μπορούσε να θίγει την εθνική ταυτότητα του εν λόγω κράτους.

VIII. Πρόταση

188. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο, Ιταλία) ως εξής:

- 1) Το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι επιβάλλει στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο ενεργεί ως δικαστήριο του κοινού δικαίου της Ένωσης, να μην εφαρμόζει την απόλυτη προθεσμία παραγραφής που απορρέει από τον συνδυασμό των προβλεπόμενων στο άρθρο 160, τελευταίο εδάφιο, και στο άρθρο 161, δεύτερο εδάφιο, του codice penale (ποινικού κώδικα) διατάξεων, αν μια τέτοια ρύθμιση εμποδίζει την επιβολή αποτελεσματικών και αποτρεπτικών ποινών σε περίπτωση βαρείας απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή προβλέπει προθεσμίες παραγραφής μεγαλύτερες για τις περιπτώσεις βαρείας απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους από εκείνες που προβλέπονται για τις περιπτώσεις βαρείας απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.
- 2) Η έννοια της διακοπής της παραγραφής πρέπει να νοείται ως αυτοτελής έννοια του δικαίου της Ένωσης, κατά την οποία κάθε πράξη διώξεως, καθώς και κάθε πράξη που αποτελεί την αναγκαία επέκταση αυτής, διακόπτει την προθεσμία παραγραφής, από δε την πράξη αυτή αρχίζει να τρέχει νέα προθεσμία, ίδια με την αρχική, καταργουμένου του χρόνου παραγραφής που έχει ήδη παρόλθι.

⁷⁶ C-62/14, EU:C:2015:400.

⁷⁷ Κατά τα φαινόμενα, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) δικαιολόγησε την κίνηση της διαδικασίας των «εξ αντιδιαστολής ορίων» σε δύο περιπτώσεις, εκ των οποίων η πρώτη ήταν στο πλαίσιο συγκρούσεως κανόνα του εθνικού δικαίου με τη διεθνή συμφωνία με την Αγία Έδρα (απόφαση 18/82, της 2ας Φεβρουαρίου 1982) και η δεύτερη στο πλαίσιο συγκρούσεως κανόνα του εθνικού δικαίου με το διεθνές δίκαιο (απόφαση 238/2014, της 22ας Οκτωβρίου 2014).

- 3) Το άρθρο 49 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει την έννοια ότι δεν αντιβαίνει σε αυτό η μη εφαρμογή από τις ιταλικές δικαστικές αρχές, στο πλαίσιο των εκκρεμών διαδικασιών, των συνδυασμένων διατάξεων του άρθρου 160, τελευταίο εδάφιο, και του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα σύμφωνα με την υποχρέωση που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ. (C-105/14, EU:C:2015:555).
- 4) Το άρθρο 53 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων δεν επιτρέπει στη δικαστική αρχή κράτους μέλους να αρνείται την εκτέλεση της υποχρέωσης που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ. (C-105/14, EU:C:2015:555), με την αιτιολογία ότι η εν λόγω υποχρέωση δεν σέβεται το υψηλότερο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που εγγυάται το Σύνταγμα του εν λόγω κράτους.
- 5) Το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ δεν επιτρέπει στη δικαστική αρχή κράτους μέλους να αρνείται την εκτέλεση της υποχρέωσης που καθιέρωσε το Δικαστήριο στην απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ. (C-105/14, EU:C:2015:555), με την αιτιολογία ότι η άμεση εφαρμογή σε εκκρεμή διαδικασία προθεσμίας παραγραφής μεγαλύτερης από την προβλεπόμενη από τον ισχύοντα κατά τον χρόνο τελέσεως του αδικήματος νόμο μπορεί να θίγει την εθνική ταυτότητα του εν λόγω κράτους.